

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри,
д.н.держ.упр., проф.
_____ А.М. Пугач
«_____» лютого 2021 р.**

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною
програмою «Публічне управління та адміністрування» зі спеціальності
281 «Публічне управління та адміністрування»**

на тему:

**МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПРОЕКТАХ
РОЗВИТКУ МІСТА**

Здобувач

Сікора О.М.

**Науковий керівник,
д.н. держ. упр., професор**

Сиченко В.В.

Дніпро – 2021

**ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет менеджменту і маркетингу

Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітня-професійна програма: «Публічне управління та адміністрування»

Освітній ступінь: «Магістр»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____

« ____ » _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну магістерську роботу студенту

СІКОРІ ОЛЕКСАНДРУ МИКОЛАЙОВИЧУ

1. Тема роботи «Механізми забезпечення участі громадян у проектах розвитку міста».

Керівник роботи Сиченко Віктор Володимирович, д.н., держ.упр. професор, затверджені наказом ректора ДДАЕУ від «30» листопада 2020 р. № 2993.

2. Строк подання студентом роботи – 01 лютого 2021 року.

1. 3. Вихідні дані до роботи: літературні джерелааналітичні, статистичні дані за темою «Механізми забезпечення участі громадян у проектах розвитку міста».

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ. 1. Законодавча база, принципи та механізми участі жителів в управлінні громадою 2. Демократія участі в Підгородненській міській територіальній громаді 3. Вдосконалення нормативно-правової бази. Висновки.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1. Тема, мета, задачі. 2. Законодавча база, сутність місцевого самоврядування. 3. Система територіальної організації влади в Україні: проблеми та концепція реформи. 4. Принципи та механізми залучення жителів до створення та реалізації проектів розвитку громад. 5. Аналіз демократії участі в Підгородненській міській раді. 6. Висновки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Жовтень 2019	
2	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Листопад 2019 - Квітень 2020	
3	Аналіз виробничо-економічної діяльності підприємства та написання аналітичного розділу роботи	Травень-Серпень 2020	
4	Розрахунок та написання проектного розділу	Вересень-Листопад 2020	
5	Написання висновків та пропозицій	Грудень 2020	
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Січень-Лютий 2021	

Студент _____

(підпис)

Сікора О.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____

(підпис)

Сиченко В.В

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Тема: «**Механізми забезпечення участі громадян у проектах розвитку міста**»

Дипломна робота: 81 с., 2 рис., 7 табл., 1 додатки, 62 літературних джерела.

Об'єкт дослідження Сфера демократії участі в Підгородненській міській територіальній громаді.

Метою роботи є розроблення механізмів та рекомендацій стосовно залучення громадян до процесів прийняття ключових рішень щодо розвитку територіальної громади, їх практичне відпрацювання на прикладі Підгородненської міської територіальної громади.

Методи дослідження Проведення збору інформації щодо практичного використання інструментів демократії участі в Підгородненській міській територіальній громаді. Аналіз отриманих даних.

Аналіз у нормативно-правовій бази Підгородненської міської територіальної громади, виявлення недоліків (у сфері демократії участі).

Надання рекомендацій щодо усунення недоліків на основі зібраних даних та проведеного аналізу.

Розробка нормативно-правового акту.

Результати впроваджені в діяльність Підгородненської міської ради, Дніпровського району, Дніпропетровської області.

Ключові Слова: демократія участі, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, стратегічне планування розвитку громад, нормативно-правові механізми партиципаторної демократії на місцевому рівні.

Ключевые Слова: демократия участия, гражданское общество, местное самоуправление, стратегическое планирование развития общин, нормативно-правовые механизмы партиципаторной демократии на местном уровне.

Keywords: participatory democracy, civil society, local self-government, strategic planning of community development, legal mechanisms of participatory democracy at the local level.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ЗАКОНОДАВЧА БАЗА, ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ЖИТЕЛІВ В УПРАВЛІННІ ГРОМАДОЮ.....	9
1.1 Реалізація громадянином України права на місцеве самоврядування	9
1.2 Принципи та механізми створення та реалізація проектів розвитку громад.....	15
1.3 Закордонний досвід підготовки та реалізації проектів розвитку громад	27
Висновки до розділу 1	50
РОЗДІЛ 2 ДЕМОКРАТЯ УЧАСТІ В ПІДГОРОДНЕНСЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....	51
2.1 Коротка характеристика Підгородненської міської територіальної громади.....	51
2.2 Перелік нормативно-правових актів демократії участі прийнятих Підгородненською міською радою, Дніпровського району Дніпропетровської області.....	56
2.3 Досвід використання інструментів демократії участі в Підгородненській міській раді	57
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ	
3.1 Напрямки вдосконалення нормативно-правової бази	66
3.2 Аналіз «Положення про партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради».....	68
3.3 Розробка цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2021-2025 роки»....	69
ВИСНОВКИ.....	71
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	81
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Традиційним для Української держави є механізм представницької демократії, коли з періодичністю у кілька років громадяни обирають представників-депутатів, яким делегують повноваження приймати рішення на різних рівнях. У сфері відповідальності ОМС такий механізм не в повній мірі дозволяє громадянам захистити свій інтерес та реалізувати прагнення. Головним обмеженням є періодичність виборів, суттєво впливати на своїх обранців громадянин має можливість раз у кілька років. В періоди між виборами можливості громадянина реалізувати свої прагнення за допомогою інструментів представницької демократії суттєво обмежені.

Відсутність прямої комунікації місцевої влади з жителями громад, неузгодженість інтересів ОМС та громадян, відсутність дієвих інструментів представницької демократії, обумовлює один з головних факторів низької довіри населення до муніципальних владних структур та влади в цілому. Впровадження на практиці інструментів демократії участі знаходиться на недостатньому рівні, співробітництво між владними установами і громадянським суспільством напряму, де ініціатива подається «знизу», може стати механізмом, що дозволить якісно вирішувати місцеві проблеми, збільшити довіру до влади та сприяти розбудові демократичного суспільства в Україні.

Актуальність обраної тематики.

Реформа децентралізації, яка відбувається в країні протягом останніх років, потребує розвитку демократичних процедур забезпечення ефективного управління громадами. Це відноситься до системи владних відносин, створення дієвих механізмів участі жителів в управлінні громадою.

Проблемою залишається удосконалення механізмів реалізації громадських проектів та підвищення рівня залучення жителів до вирішення задач за місцем проживання для забезпечення стабільного розвитку на місцях та пошуку альтернативних джерел фінансування для реалізації проектів та

програм розвитку громад. Залучення жителів до управління справами громади є одним з ключових чинників місцевого самоврядування, для реалізації цього аспекту Українським законодавством передбачено реалізацію декількох форм участі в процесі ініціації, обговорення та затвердженні управлінських рішень на рівні громади. Тому, одним з чинників розвитку сьогодні є стимуляція активності громадського суспільства, поглиблення співробітництва місцевих представників влади з громадянським суспільством, використання потенціалу жителів та їх об'єднань у вигляді розвитку громадських ініціатив та реалізації програм і проектів. Важливою є трансформація свідомості жителів від споживачів та критиків до активних учасників громади.

Інструменти прямої демократії у багатьох країнах використовуються як найбільш доступний механізм участі громадян у вирішенні важливих суспільних питань, отже їх вдосконалення повинне стати додатковим поштовхом для розвитку демократії в Україні.

Актуальність обраного напрямку дослідження.

Розвиток демократичних інститутів і зокрема інститутів прямої демократії це безперервний процес який триває разом з трансформацією системи державної владі та розвитком суспільства і потребує постійного корегування нормативно-правової документації на всіх рівнях влади.

Опис передумов виникнення проблемної ситуації.

Однією з фундаментальних проблем системи державної влади яка склалася в Україні за останні 25 років, є монополізація доступу до формування влади в Україні та політики вузьким колом осіб – так званими олігархічними кланами або групами. Традиційні демократичні інструменти (наприклад, вибори) перетворились олігархічними групами на механізми для збагачення, захоплення нових сфер впливу та боротьби між кланами. Демократичні інститути такі як громадські організації, незалежні ЗМІ, профспілки, політичні партії, тощо, є залежними від кланових груп, або не мають достатньо ресурсу щоб скласти їм конкуренцію у змаганнях за вплив на політичні процеси та на підготовку і затвердження рішень в країні.

Первинне формулювання і значущість розв'язуваної проблеми: механізми демократії участі у реалізації програм розвитку та проектів громад мають великий нереалізований потенціал. Але для реалізації цього потенціалу необхідно дослідити проблеми які заважають впровадженню таких механізмів та обрати шляхи їх подолання.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі.

Вивченню сутності прямої демократії її проявів у різних формах присвячено багато публікацій вітчизняних і іноземних вчених, в першу чергу О.О. Галус, Р.А. Даля, В.Ф. Погорілка, Ю.Р. Мірошніченка, С.М. Дерев'янка, Р.П. Князевича, І.М. Панкевич, В.В. Комарової, Ле Дюк Лоуренс, О.В.Лавринович. Але більш широко вивчений напрямок з боку авторів, це референдуми та вибори, як найбільш дієвий та значущий прояв волевиявлення громадян, який має багаторічну практику використання в Україні, зручний для досліджень через наявність фактичного матеріалу. Інші прояви демократії участі через низький рівень реалізації в Україні досліджені або теоретично або на базі іноземного досвіду.

Тенденції суспільних трансформацій, досліджують В. Бакуменко С. Кравченко, А. Михненко [1, 2]. Теоретичні та методичні принципи соціальних механізмів у реалізації практик місцевого самоврядування, на рівні територіальних громад, описані в наукових працях Н. Бекетова [3], Н. Копилової [4], Т. Семигіної [5] та ін. Економічні аспекти досліджені у вимірі економічного розвитку громад, наведені у наукових творах, що показують методики та проблеми стратегічного управління – І. Санжаровський [6], Г. Васильченко [7]. Окремі механізми та практики у забезпеченні діяльності територіальної громади висвітлені у працях О. Безуглого, І. Залуцького – сталий розвиток – моделі для громад [8, 9], Л. Лисенка – принцип партнерства в управлінні розвитком на місцях [10], Н. Ільченко та Р. Жиленка – підходи у економічному розвитку громади [11], І. Чикаренко – вивчає у розвитку громад кластерний підхід [12] та ін.

РОЗІЛ 1

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА, ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ЖИТЕЛІВ В УПРАВЛІННІ ГРОМАДОЮ

1.1. Реалізація громадянином України права на місцеве самоврядування.

Право територіальної громади на місцеве самоврядування прописане в:

- Конституції України, «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади, жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.» [13, ст. 140].
- В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Відповідно визначення яке дає Конституція України, для місцевого самоврядування основою є те, що суб'єкт права це територіальна громада, її населення (жителі) в гарантоване державою і її законами праві територіальної громади, її жителів та ОМС вирішувати значну частину місцевих справ та проблем, керувати ними, діючи в межах визначених законом, несучи при цьому відповідальність та діючи в інтересах населення.

Існують різні міркування про сутність місцевого самоврядування: є думка що це форма децентралізації влади, інша думка каже що це певна самостійність органів влади на місцях, або ж взагалі форма самоорганізації населення.

Місцеве самоврядування це один з принципів на основі якого будується законодавство демократичної європейської держави. Європейська хартія місцевого самоврядування проголошує: «Принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві і, у міру можливості, в конституції.» [14]

Місцеве самоврядування розглядається як одне з прав жителя громади. Так прописано у ст. 38 Конституції України, «Громадяни мають право брати

участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [13 ст. 38]. Головними нормативно-правовими документами, які регулюють місцеве самоврядування в Українській державі, є Конституція України та ЗУ «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» які містять фундаментальні засади, ЗУ «Про місцеві вибори», Виборчий кодекс, які регламентують процедури делегування повноважень народним обранцям, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування», ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад», із відповідними змінами та інші. Також потрібно зазначити, що в Україні триває реформа децентралізації у ході якої змінюється адміністративно-територіальний устрій, перерозподіляються повноваження органів влади, що знаходить своє відображення у змінах існуючої нормативно-правової бази та прийнятті нових нормативних актів.

Виділимо основні особливості місцевого самоврядування:

1. Місцеве самоврядування виділяють як окрему форму публічної влади, воно відокремлене від вертикалі державної влади.
2. Місцеве самоврядування здійснює управління персональними об'єктами – питаннями та проблемами місцевого значення – перелік яких прописано у законодавстві.
3. Громада це один з основних суб'єктів місцевого самоврядування і в той же час і основний об'єкт. Система місцевого самоврядування у ході своєї діяльності чинить вплив сама на себе і має здатність до саморегуляції.
4. Незалежність місцевого самоврядування. У ході реалізації своїх повноважень в рамках визначених законодавством компетенцій, місцеве самоврядування має фінансову, правову, матеріальну самостійність, право здійснювати контроль, право визначати структури виконавчих органів у залежності від своїх потреб.

Функціонально місцеве самоврядування – це визначений перелік владних компетенцій та повноважень, які здійснюються населенням певної території або органами, які існують окремо від державної вертикалі.

Для визначення суті місцевого самоврядування потрібне з'ясування засад його функціонування. Європейська хартія місцевого самоврядування проголошує наступні принципи місцевого самоврядування:

- «закріплення принципу місцевого самоврядування в національному законодавстві і, у міру можливості, в конституції» (ст. 2);
- «здійснення місцевого самоврядування виборними радами або зборами, з підзвітними їм виконавчими органами» (ст. 3);
- «закріплення основних повноважень і функцій органів місцевого самоврядування в конституції або законі» (ст. 4);
- «зміна кордонів громад тільки після попереднього з'ясування їхньої думки» (ст. 5);
- «право органів місцевого самоврядування визначати свою структуру» (ст. 6);
- «незалежність представників» (ст. 7);
- «оплатність роботи в органах місцевого самоврядування» (ст. 7);
- «адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування лише згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом» (ст. 8);
- «право (в межах національної економічної політики) на свої власні фінансові ресурси, формування частини з них за рахунок власних податків і вільне розпорядження ними в межах своїх повноважень» (ст. 9).

Принципи організації та роботи місцевого самоврядування в Україні в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»:

«Стаття 4. Основні принципи місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

народовладдя;

законності;

гласності;
колегіальності;
поєднання місцевих і державних інтересів;
виборності;
правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;
підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
судового захисту прав місцевого самоврядування.» [15].

Принцип оптимального балансу державницьких та громадських засад у місцевому самоврядуванні одним з найважливіших принципів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування містить як ознаки державних інституцій так і ознаки інститутів громадського суспільства. В місцевому самоврядуванні містяться ознаки та механізми громадянського суспільства, але одночасно є елементом механізму держави. Як частина громадянського суспільства місцеве самоврядування створює можливості для прояву активності жителів, а як складова частина державної влади виступає інструментом залучення громадян до управлінських процесів на всіх рівнях та подолання відчуження людини від влади.

Колегіальність як основа місцевого самоврядування знаходить відображення у тому, що керівництво громадою здійснюється колегією – групою осіб, які мають рівні права та обов'язки або у розв'язанні проблем, що належать до сфери відповідальності даного органу. У системі місцевого самоврядування це - територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування (далі ОМС), виконавчий орган відповідної ради, орган самоорганізації населення.

Гласність. Даний принцип визначається як можливість жителів отримувати достовірну інформацію про діяльність ОМС через відкритість їх

засідань, спеціальні інформаційні служби та засоби масової інформації, крім випадків коли надання інформації обмежене законом..

Виборність означає, що ОМС формуються шляхом виборів населенням відповідної території. Цей принцип є безпосереднім втілення основ демократії у суспільне життя. Він виходить із змісту статей 5, відповідно до якої «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ»[13], та ст. 7 Конституції України, відповідно до якої в Україні гарантується місцеве самоврядування.

Принцип підзвітності і відповідальності перед територіальними громадами та їх жителями органів та посадових осіб знаходить своє вираження у ст. 75 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якої:

«1. Органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність.

2. Територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.» [15]

Правові засади та форми реалізації громадянином України права на місцеве самоврядування

ЗУ "Про місцеве самоврядування в Україні"

«Стаття 2. Поняття місцевого самоврядування

2. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст» [13, ст. 2].

«Стаття 3. Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні

- Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад.
- Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.» [13].

Під механізмами демократії участі громади варто розуміти ті механізми громадської діяльності, які певним чином передбачають відповідь влади згідно визначених процедур. Іншими словами, форми демократії участі - це способи участі громадян в управлінні, в результаті реалізації яких настають певні правові наслідки. Інакше кажучи, формами демократії участі є тільки ті види/способи участі громадян в управлінні, які тягнуть за собою певні правові наслідки.

Механізми демократії участі за українським законодавством:

- проведення громадських слухань [15 ст. 13];
- проведення зборів жителів за місцем проживання [15 ст. 8];
- підготовка місцевих ініціатив [15 ст. 9]
- створення органів самоорганізації населення [15 ст. 14];
- проведення місцевих референдумів – інструмент прямої демократії;
- здійснення громадської експертизи щодо роботи та документів органів виконавчої влади;
- проведення консультацій з громадськістю;
- створення громадської ради, тощо;
- проведення місцевих виборів – інструмент представницької демократії.

Також мають місце наступні способи впливу жителів на владу:

- відкликання депутатів місцевих рад;
- доручення виборців;
- дострокове припинення повноважень голів рад та депутатів;

- звернення громадян;
- мітинги, мирні акції, акції протесту.

Участь жителів у місцевому самоврядуванні може реалізуватись колективно шляхом участі:

- а) у місцевому референдумі;
- б) місцевих виборах;
- в) загальних зборах;
- г) громадських слуханнях;
- д) шляхом внесення місцевих ініціатив;
- е) подання колективних та індивідуальних звернень;
- ж) шляхом реалізації права службу в ОМС;
- г) у реалізації програм партиципаторного бюджетування.

1.2. Принципи та механізми створення та впровадження проектів розвитку громад

Проблеми з забезпечення функціонування населених пунктів та територіальних громад, економічні негаразди, соціальне напруження, застійні явища у суспільному розвитку говорять про недосконалість існуючих механізмів за допомогою яких забезпечується управління територіями та населеними пунктами.

У ході підготовки програмних документів місцевого розвитку доцільно використовувати стратегічні підходи. Під час такого планування враховуються загальнодержавні суспільні тенденції, та проблеми і прагнення конкретних громад. Стратегічне планування це інструмент за допомогою якого з огляду на перспективні стратегічні цілі корегуються владні рішення щодо напрямків підготовки проектів, їх створення, реалізації та здійснюється контроль на всіх рівнях..

Високий спектр різноманітності, надзвичайна складність сучасних аспектів соціального розвитку, які напряду пов'язані з існуванням та

напрямами людського розвитку, потребує постійного пошуку нових підходів до їх вирішення. Серед останніх досліджень є синергетичні, глобалізаційні, гуманітарні, екологічні, консенсусні, інтеграційні, інформаційно-інноваційні, корпоративні та соціальні методи. Їх застосування в процесах управління завжди посилюється за допомогою системного та ситуативного підходів, а також управління якістю.

Найбільш відомим, поширеним і загально визнаним підходом до забезпечення розвитку територій та місцевих громад є системний підхід, відповідно якому модель передбачає внутрішнє та зовнішнє середовище, а робота елементів цих середовищ взаємопов'язана з іншими. У такому підході вважається, що зміни на краще у функціонуванні району чи галузі тягне за собою позитивні зміни в інших сферах та галузях. На думку В. Бакуменка та С. Кравченка, системний підхід тісно пов'язаний із цілепокладанням та програмно-цільовим підходом.

Існує два фундаментальних підходи до забезпечення соціально-економічного розвитку територій - ліберальний та прогресивний. Ліберальний підхід надає першу роль розвитку бізнесу, тоді як прогресивний підхід ставить на перше місце посилення потенціалу громади. Ліберальний підхід створює можливість побороти проблеми певної сфери, включаючи безробіття, за допомогою приватних фінансових інвестицій. Ліберальний підхід спрямований на зміну на краще місцевих умов, не заперечуючи фундаментальних засад влади або нерівномірного розподілу ресурсів.

Прогресивний підхід передбачає об'єднання соціальних та економічних цілей, фіксацію пріоритетів альтернативним нетрадиційним економічним формам (кооперативні об'єднання, державні підприємства та некомерційні організації), стимулювання місцевого контролю та володіння ресурсами та створення організацій для досягнення цих цілей, які одночасно представляють місцеву громаду і контролюють її.

При первинному значенні економічного підходу матеріальне процвітання розглядається як основний показник добробуту людей і громад, а економічний

розвиток - як вирішення всіх проблем. Це передбачає, що програма, яка сприяє процвітанню будь-якої частини громади, спричиняє перерозподіл статків та їх перехід до бідних, тим самим покращуючи загальний добробут. Економічний підхід часто «сліпий» до суспільних проблем у всіх їх формах, оскільки розглядає такі важливі питання, як охорона здоров'я, освіта, розвиток молоді, особисті, сімейні та соціальні проблеми, як економічний розвиток. Цей підхід історично орієнтується на економічні аспекти, не бере до уваги інші фактори розвитку. Вона, як правило, ігнорує соціальні складові процвітання та ігнорує той факт, що соціальна та економічна нерівність напряду впливає на здатність людей брати участь та отримувати вигоду від підприємницької діяльності в громаді.

Економічні підходи містять кластерний підхід, який є одним із найвживаніших на сьогодні. Цей підхід дозволяє територіям забезпечити кращі умови для розвитку економіки, оскільки надає компаніям кращі умови для доступу до більшої кількості постачальників ресурсів та послуг, кваліфікованої робочої сили, інтенсифікацію обміну інформацією та передачі знань. Кластерний підхід дозволяє економічним агентам зосередитись на можливостях розвитку, тому що, діючи як система, вони можуть з більшою віддачею використовувати ресурси та отримувати кращі результати.

Інтеграційний підхід містить в собі всі інструменти і має залежність від історичних, політичних, економічних, соціальних, та інших показників територіальної громади, системи управління її розвитком.

Процес стратегічного планування є досить гнучким у виборі підходів, методів, процедурних аспектів та концепцій. Через велике розмаїття громад, які мають різні економічні показники, територію, кількість населених пунктів та багато інших факторів, які впливають на розвиток громад, методики стратегічного планування розробляють з урахуванням місцевих особливостей та досвіду інших громад, які мають досвід та вже вирішували подібні проблеми.

Стабільному економічному розвитку громади сприяє впровадження принципів демократії участі в її управлінні та розробка Стратегічних програм розвитку громад.

У ході підготовки і реалізації стратегічного плану розвитку громади потрібно залучати територіальну громаду, активну частину її жителів. Під час роботи над стратегічним планом розвитку громади визначається перелік гострих проблем, пріоритетні напрямки розвитку найбільш важливих сфер життя громади. Управління розвитком громади за допомогою стратегічного планування є безперервним, у ході реалізації проектів проводиться робота з корегування планів у відповідності до ситуації яка складається на певний момент часу.

Ефективність реалізації проектів стратегічного планування напряму залежить від активності та ступеню залучення жителів до процесу їх реалізації, контролю їх відповідності до потреб громади та якості виконання. Також від рівня освіченості та вмотивованості учасників процесу.

«Стратегічне планування розвитку територіальних громад – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого розвитку.» [14].

Під час реалізації процесів стратегічних планувань розвитку територіальних громад виділяють наступні етапи:

- інвентаризація ресурсів громади;
- оцінка сильних та слабких показників громади (SWOT- аналіз);
- визначення пріоритетного напрямку соціально-економічного, освітнього та культурного розвитку громади;
- організація взаємодії за допомогою кооперативного планування;
- внесення змін та корегувань в стратегічний план;

- відстеження та контроль за втіленням Стратегічного плану розвитку територіальної громади.

1. Етап. Інвентаризація ресурсів громади.

Для початку процесу стратегічного планування потрібно визначити ресурси громади, які доступні у самій громаді, ресурси які можуть бути залучені для вирішення нагальних проблем або реалізації проектів розвитку.

До інвентаризації ресурсів можуть бути залучені посадові особи виконкому ОМС, депутати, члени громадських об'єднань, жителі та сторонні особи, які виступають експертами в цьому питанні.

2. Етап. Оцінка сильних та слабких показників громади (SWOT-аналіз).

Під час підготовки Стратегічних планів розвитку громади важливо здійснити якісну підготовку SWOT – аналізу, визначити слабкі та сильні сторони, також можливості та загрози, які чинять вплив на розвиток територіальної громади.

Мають бути враховані зовнішні фактори – це: географія, геополітика розташування територіальної громади, клімат, макроекономічне становище в державі тощо.

Внутрішні фактори – це: трудові, людські ресурси, розвиток економіки, комунального господарства територіальної громади, соціальна сфера, фінансові можливості та перспективні для розвитку на території галузі.

3. Етап. Відбір пріоритетів у напрямках соціально-економічного, освітнього та культурного розвитку громади.

Після здійснення інвентаризації та аналізу наявних ресурсів громади, обираються на перспективні напрями соціально-економічного, освітнього та культурного розвитку територіальної громади.

4. Етап. Організація взаємодії за допомогою кооперативного планування (обговорення питань розвитку з експертами, жителями громади, бізнесменами, представниками громадських організацій з метою прийняття збалансованих рішень).

Залучення активних громадян до процесів управління громадою, до планування майбутнього дуже важлива на сьогоднішній день задача. Відкритість та доступність ОМС для співпраці та контролю з боку жителів, ефективна співпраця жителів громади, бізнесу та громадських організацій) стала тим фактором, без якого неможливо йти далі.

5. Етап. Внесення змін та корегувань до стратегічного плану.

Внесення змін та правок до Стратегічних планів розвитку громад є завершальним етапом у їх підготовці.

6. Етап. Впровадження та здійснення контролю за виконанням Стратегічних планів розвитку територіальних громад.

Стратегічні плани соціально-економічного розвитку громад повинні стати інструментами позитивних змін у територіальних громадах. Впровадження Стратегічного плану розвитку повинне бути метою його підготовки. Впровадження Стратегічного плану розвитку має проходити так, щоб показувати жителям, що реалізація проектів наближає громаду до здійснення визначених цілей соціально-економічного та культурного розвитку села, населеного пункту.

Стратегія повинна слугувати ОМС для адаптації розвитку території до зовнішніх змін. Сучасним інструментом управління розвитком території в умовах швидких змін у зовнішньому середовищі і пов'язаних з цим ризиків є стратегічне управління.

Стратегічне управління показує, що саме потрібно робити зараз для отримання бажаного результату у майбутньому. Процес стратегічного управління - визначає послідовність заходів з підготовки та впровадження стратегії. Ця послідовність складається з постановки цілей, розробки стратегії, пошуку необхідних ресурсів та підтримку комунікації із зовнішнім середовищем - все це дозволяє забезпечити об'єкту планування досягнення цілей. Таким чином, суть стратегічного управління перетворює його на обов'язковий інструмент муніципального управління в сучасних умовах, адже зміни і зовнішні і внутрішні відбуваються швидко, а звичні, конкурентні

переваги територій втрачають свою вагу як основні чинники забезпечення розвитку.

Інший механізм реалізації проектів розвитку громад - бюджет участі. На відміну від стратегічного планування, цей механізм використовується для реалізації невеликих за вартістю проектів, але його головою задачею є залучення активних громадян до співпраці з органами місцевого самоврядування у процесі підготовки рішень та створення проектів. Бюджет участі - це інструмент демократії, який дає можливість кожному жителю громади впливати на процес розподілу місцевого бюджету через створення проектів розвитку громад, брати участь у голосуванні за них та контролювати процес їх реалізації.

Необхідно розробити правила та процедури процесу формування партиципаторного бюджету, враховуючи специфіку місцевого населення та ресурсні можливості громади. Щоб партиципаторний бюджет став справді бюджетом участі, рішення стосовно нормативного забезпечення процедурного механізму повинні приймати не тільки вповноважені на це органи влади чи адміністрації, а й самі жителі. Лише здатність громадськості безперервно впливати на проблеми та їх вирішення у громаді та позитивна динаміка розвитку громади забезпечує динамічний розвиток такої громади.

Перевагами ухвалення громадських рішень є:

- більша компетентність (більше коло знань та досвіду), що створює рішення;
 - більше варіантів та пропозицій;
 - дотримання сутності демократії участі;
- комунікативні переваги, що виявляється у доведенні рішень до відома всіх зацікавлених сторін та забезпечує більш широке усвідомлення його корисності.

Бюджет участі народився в сонячному бразильському місті Порто-Алегро у 1980-х роках. Тоді як і в більшості міст Бразилії у громади Порто-Алегро були наявні наступні проблеми: малий бюджет через недобір податків, корумпованість, бідність населення, безробіття, відсутність у достатньому обсязі інженерно комунальних мереж.

Ідея та принципи бюджету участі вперше були представлені у світі в 1985 р., одночасно з перемогою на виборах кандидатів лівої Робітничої партії. У 1989 р. у місті Порто-Алегро були утворені міські асамблеї для вирішення питань освіти та охорони здоров'я. Адміністрація надала громадянам міста право визначити, як розподілити частку міського бюджету. Ця практика виявилась вдалою. Зараз, 30 років потому успішної практики, жителі Порто-Алегрі визначають призначення для витрат близько 20% бюджету міста.

Запровадження партиципаторного принципу у формуванні бюджету в Порто-Алегро, дало як результат поліпшення інфраструктури, але були й додаткові покращення:

- зменшилась політична напруга в місті;
- покращились податкові надходження;
- підвищила обізнаність громадян про використання муніципальних коштів;
- призвели до появи практики волонтерської участі жителів у реалізації проектів;
- зменшені витрати на адміністрування;
- зменшення корупційної складової завдяки обізнаності та активності громади;
- створили нове громадянське середовище;
- дозволило жінкам брати участь у соціальному житті громади.

Зараз кількість жінок у відсотковому відображенні становлять 51% від загальної кількості учасників соціальних подій, в минулому вони були фактично позбавлені можливості займатись політикою та громадським життям.

Цей досвід виявився настільки вдалим, що його почали поширювати на інші міста Бразилії, а згодом і в інші країни. В Європі такі програми почали запроваджувати в 1990-х роках. Найактивніше їх впроваджували в Німеччині та Іспанії. Різниця у формах партиципаторного бюджету є досить значною. Він використовується у громадах які відрізняються за багатьма показниками, зокрема кількістю населення, в містах – мегаполісах і в малих громадах з

населенням біля 30 тис. жителів. В даний час такі практики участі громадян в міському управлінні використовуються в по всьому світу, навіть в комуністичному Китаї. На різних етапах запровадження пратисипаторних програм з муніципальних бюджетів виділяється від 1 до 30% на проекти, які розробили громадянами.

На сьогоднішній день понад 1500 громад у всьому світі використовують програми „бюджету участі”, які можна вважати формою демократії участі та ознакою мають відкриті дискусію та прийняття рішень, коли кожен житель вирішує шляхом голосування, на яку проблему витратити муніципальні кошти.

Так, наприклад, у Польщі бюджет участі було запроваджено в 2011 р. В той час було багато скептиків які сумнівались що мешканцям польських громад буде надано можливість ухвалювати рішення щодо виділення муніципальних коштів через пряме голосування. Але зараз майже у ста містах Польщі, у різних формах реалізується цей принцип участі мешканців у міському розвитку.

В Українській державі механізми бюджету участі запрацювали завдяки заснуванню українсько-польського партнерства РАУСІ в кінці 2015 року. Піонерами стали три міста – Полтава, Черкаси і Чернігів. У Черкасах для бюджету участі створена цільова програма розвитку на 2017-2019 роки, в рамках якої планується щороку виділяти 5 млн. Грн. Орієнтовна вартість одного проекту не може перевищувати 1 млн. Грн. Голосувати можна в електронному та паперовому вигляді.

У Полтаві, аналогічно з Черкасами, норми щодо партиципаторного бюджетування були прийняті у вигляді цільової програми розвитку на 5 років: 2016-2020. З бюджету міста щороку надходить 1%. З них для малих проектів - до 300 тис. Грн., Це 60% фонду, а великих - від 300 тис. Грн. До 1 млн. Грн. - 40%. У 2016 році в партиципаторному бюджеті взяли участь 3633 жителі Полтави.

Загалом, сьогодні бюджетування за участі жителів громад впроваджується у понад 45 містах України, 23 з яких - обласні центри. В Україні відсутня нормативноправова база щодо бюджету участі на

загальнодержавному рівні. На рівні громад документами, які регулюють його механізм, це «Положення про бюджет участі», яке затверджується на сесії місцевої ради. Ради громад впроваджують бюджет участі самостійно, через затвердження власних механізмів, процедур та бланки документів. Така ситуація має як переваги, це можливість громади створити механізм саме під свої потреби, так і недоліки – ризики припуститись помилки через брак досвіду.

Участь громадян у процесах демократії участі значною мірою залежить від спроможності громадянського суспільства приймати участь у процесах управління, а також від політичної волі місцевих керівників відкривати свої бюджети для жителів та їх здатності організувати процес участі.

В Україні здебільшого запроваджується польська модель партиципаторного бюджетування, якою передбачено, що проекти, подані жителями, перевіряють посадовці міської ради, які мають відповідну кваліфікацію та повноваження. Правила та процедури бюджету участі прописують у Положенні, яке виноситься на розгляд місцевої ради. На такі проекти, зазвичай, виділяють 0,1% - 1% від доходів загального фонду місцевого бюджету або бюджету розвитку .

Питання проектів можуть бути різними, але за умови, що це не суперечить існуючим програмам населеного пункту чи об'єднаної територіальної громади. Це проекти благоустрою, відновлення та будівництва дитячих та спортивних майданчиків, заходи з проведення фестивалів, змагань, вирішення інших соціально значущих проблем.

Існують певні вимоги до проектів:

- повинні бути у компетенції міста, а також бути відображеними у місцевих стратегіях та програмах;
- процес формування бюджету участі повинен бути прозорим та відкритим;
- термін реалізації протягом року;
- відповідати обсягу бюджетного фінансування;
- реалізований на території, що належить місту.

Проект, який за змістом суперечить вимогам конкурсу, відхиляється. Відхилення заявки в на участь у конкурсі може бути оскаржене, проект доопрацьований.

Деякі ОМС не поспішають виконувати бюджет участі з ряду причин. Невеликий бюджет, неготовність влади до роботи з громадськістю, відсутність кваліфікованих кадрів, низька активність населення.

Ресурси для партиципаторного бюджетування щороку передбачаються у витратах бюджету громади. Але бувають випадки, коли бюджет участі закладається цільовою програмою розвитку, це міста Дніпро, Харків, Полтава, Северодонецьк та інші. У таких випадках існує ризик того, що програма не буде продовжена після закінчення терміну її дії, а отже, подальше виконання бюджету участі не буде забезпечено.

У багатьох містах України проекти поділяються за обсягом фінансування. Малим проектом вважають вартість 200-250 тис. грн, а великим - 250 тис. грн. - 1 млн грн. Розподіл фінансування в межах одного року становить 60% для малого та 40% для великого.

Зазвичай за умовами конкурсних процедур, житель громади старше 16 років може подати заявку на участь проекту в конкурсі. Хоча у 8 обласних містах вік учасників обмежено від 18 років. Найнижчий віковий рівень - у Миколаєві, де жителі міста, які досягли 14 років, можуть брати участь у конкурсах бюджету за участі. Низький віковий рівень дозволяє виявити та залучити до демократичних процесів молодих активних жителів.

Досить цікава практика запроваджена в Одесі та Харкові, де авторами проектів можуть бути громадських організації та підприємства або установи. У Харкові наприклад для таких учасників встановили квоту - 40% від фонду конкурсу. Але такий підхід не є демократичним і не відповідає принципу бюджету участі - делегувати частку влади жителям.

Щодо періоду голосування, то він коливається від 10 до 15 днів. Найдовший період коли можливо проголосувати, у Харкові - 60 днів. Але для отримання результатів потрібно 2 - 5 робочих днів. Практично всюди

голосування проводиться як в електронній, так і в письмовій формі (заповнивши бланк).

Однак в Одесі, Ужгороді, Луцьку та Харкові голосувати можливо лише через інтернет, що не відповідає принципам демократії.

Питання бюджету участі є особливо актуальним у контексті децентралізації, коли малі міста та села, які раніше не мали фінансових ресурсів для розвитку своїх громад, отримують не лише ширші повноваження, але й додаткові ресурси через добровільні асоціації.

«На підставі зарубіжного досвіду та вже напрацьованого в Україні, можна запропонувати наступні рекомендації, яких слід дотримуватись при запровадженні бюджету участі.

1. Бюджет участі має бути ключовим циклічним процесом організацію якого забезпечує ОМС певної громади. Саме циклічність і повторюваність – одна з головних умов партиципаторного бюджету.

2. Обов'язково має бути визначена чітка сума або відсоток бюджету громади для фінансування обраних проектів (зазвичай це від 0,1% до 1% загального фонду бюджету громади).

3. Доцільно встановити прості та зрозумілі правила, за якими здійснюється весь процес, щоб мешканці громади розуміли, що і як відбувається. Разом з тим правила не можуть бути незмінними, має бути передбачена можливість вносити зміни та корективи, якщо в ході виконання якийсь з інструментів виявився недосконалим. Однак правила можуть коригуватись лише до початку нового бюджетного року, а впродовж року мають залишатись незмінними.

4. На першому етапі дуже важливо забезпечити широку інформаційну кампанію із залученням Інтернет-ресурсів і місцевих засобів масової інформації. Принцип партиципації має бути реалізований на кожному кроці процесу, в тому числі при створенні робочої групи. Тут доречним буде проведення відкритого конкурсу проектів.

5. Обов'язково має бути людина або підрозділ у місцевій (сільській) раді, які будуть забезпечувати комунікацію з усіма, хто цікавиться процесом і хоче отримати інформацію.» [16].

1.3. Закордонний досвід підготовки та реалізації проектів розвитку громади

Досвід створення стратегічних планів розвитку громад Республіки Польща.

Коротка інформація про країну:

Республіка Польща - унітарна парламентська республіка з 16 воєводствами.

Польща - індустріальна та сільськогосподарська країна. Основою польської економіки є промисловість (машинобудування, металургія, гірнична та хімічна промисловість). Сільське господарство відіграє важливу роль, Польща є виробником картоплі, пшениці, яблук та хмелю.

Населення країни близько 38 мільйонів чоловік.

Площа - 312 679 км².

Польща - дев'ята за величиною країна в Європі та восьма за чисельністю населення. Близько 61% населення мешкає в містах, найбільшими є Варшава, Краків, Лодзь, Вроцлав та Познань.

Польща - член міжнародних організацій: ООН, МВФ, Європейський союз Союзу, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи тощо.

Особливості регіонального розвитку:

В наслідок запровадження реформи системи місцевого самоврядування, проведеної в 1990-1999 рр., Польща утворює три рівні місцевого та регіонального самоврядування, кожен з яких не залежить від інших, має власні активи та фінансові ресурси.

Особливості місцевого та регіонального розвитку Польщі багато в чому визначається розмежуванням компетенцій та повноважень між різними рівнями місцевої влади, яка наділяється значними повноваженнями у визначенні

напрямків розвитку своїх територій. Збудована після проведення реформи система місцевого самоврядування Республіки Польща відрізняється високим ступенем децентралізації, відсутністю ієрархії та чітким розподілом компетенцій, повноважень та ресурсів між різними рівнями місцевої влади.

Регіональний рівень влади це 16 воєводств які мають населення від 1 до 5 мільйонів жителів (в середньому 2,4 мільйона чоловік). Сфера відповідальності воєводства включає розробку та реалізацію політики регіонального розвитку, основна мета якої це оптимальний розподіл та раціональне використання людського та матеріального ресурсів для забезпечення сталого розвитку території регіону в довгостроковій перспективі.

Внаслідок реформи було змінено функції і повноваження державних територіальних адміністрацій - воєводств. Воєводі, голові обласної або територіальної адміністрації, було надано повноваження представника уряду в регіоні, тому його повноваження включено нагляд за діяльністю гмін, повітів та воєводств. Воєвода більше не здійснює планування регіонального розвитку, але здійснює правовий та фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів які витрачаються на реалізацію проектів та програм підтримки регіонального розвитку, що реалізуються органами влади на місцях..

Реформована структура адміністрування та управління регіональними органами місцевого самоврядування створила можливість для створення та впровадження справжньої регіональної політики.

Важливою компетенцією воєводства є те, що воно є головним розпорядником перерозподілу фінансових ресурсів, отриманих за проектами, програмами та грантами Європейського Союзу, включаючи планування та розподіл структурних фондів.

Повіти (округи) - це другий рівень місцевого самоврядування. В їх обов'язки входить надання послуг місцевого, а іноді і субрегіонального рівня, які відповідно до засад субсидіарності та пропорційності не можливо перенести на рівень гмін.

В Польщі створено 308 сільських та 65 міських гмін, які мають повноваження повітів (здійснюють функції повітів, мають інфраструктуру та бюджетні компетенції повітів).

Первинним рівнем місцевого самоврядування в Польщі є гміна. Відповідно до Закону про самоврядування гміни, прийнятого в 1990 р., "гміна є основною одиницею місцевого самоврядування Республіки Польща.

Гміна за своїм функціональним наповненням нагадує об'єднану територіальну громаду в Україні.

Польські гміни бувають трьох типів: сільські, міські-сільські та міські. На сьогодні в Польщі налічується 2479 гмін, з них 306 - міські, 602 - міські та сільські та 1571 - гміни. Завдання гміни - керувати усіма громадськими справами громади.

Національна стратегія в Польщі:

Перша версія Національної стратегії регіонального розвитку охоплювала період 2001–2006 років. Тогочасний уряд Польщі створив стратегію гармонізації державної політики республіки до вимога ЄС. Остаточний варіант документу було прийнято у грудні 2000 р. Додаткова основа цього документа була сформульована в Акті про Принципи підтримки регіонального розвитку.

Саме в тоді згідно з чинним законодавством нові регіональні ОМС повинні були розробити власні стратегії регіонального розвитку. Робота в цьому напрямку велася повністю самостійно, без співпраці між регіонами та чіткої інформації від центральної влади. Регіонам не вистачало досвіду підготовки таких планів розвитку, відсутні були типові інструкції та методики створення таких документів. В результаті 16 стратегій регіонального розвитку вийшли дуже різними, це з'ясувалось під час переговорів з центральним урядом щодо операційних програм воєводств.

Важливим заходом влади на наступному етапі була розробка Попереднього національного плану розвитку на 2000-2002 роки. Основою цього документу стали секторальні стратегії, а згодом були додані напрямки, визначені в Національній Стратегії. Зокрема, ці сфери спрямовані на

посилення соціально-економічної відповідності під час підготовки до вступу Польщі до ЄС шляхом стратегічного програмування коштів ЄС, виділених на підготовку до вступу. Однак для підтримки програм регіонального розвитку використовувались не лише фінанси ЄС. Діяльність у цьому напрямку також була підтримана шляхом виділення бюджетних коштів.

Правовою основою стратегічного планування в Польщі є Акт про політику розвитку.

Відповідно до цього акту існує три типи стратегій розвитку:

1. Довгострокові стратегії (до 15 років);
2. Середньострокові стратегії (4-10 років);
3. Інші стратегії.

Реалізація цих стратегій забезпечувалась за рахунок операційних програм, які співфінансувались ЄС та програм розвитку, останні фінансуються лише з національного бюджету.

Координаційний комітет з питань політики розвитку створив огляд державних стратегій. Результатом роботи Координаційного комітету став звіт «План координації стратегій розвитку», він був підготовлений та прийнятий урядом у листопаді 2009 р. (Poland 2030 Report). Цей звіт став підставою для зменшення числа стратегічних документів, яких раніше було 42. Відповідно, Всі стратегічні документи повинні складатися з 9 інтегрованих стратегій, які повинні бути створені на підставі аналізу та рекомендацій у звіті "Польща 2030":

- Інновації та ефективна економічна стратегія;
- розвиток людського капіталу;
- Стратегія розвитку транспорту;
- Енергетична безпека та навколишнє середовище;
- Ефективний стан;
- стратегія розвитку соціального капіталу;
- Стратегія регіонального розвитку;
- Стратегія національної безпеки.

На сьогодні польська система стратегічного управління має три рівні:

1. Довгострокова стратегія розвитку Польщі - Польща 2030 (підготовлена стратегічними радниками прем'єр-міністра);
2. Середньострокова стратегія розвитку Польщі до 2020 року, яка має на меті сприяти довгостроковому мисленню та підготовці до внутрішнього обговорення в ЄС бюджетування на 2014-2020 роки. Це пов'язано з Національною програмою реформ ЄС на 2020 рік. За підготовку цієї стратегії відповідає Міністерство регіонального розвитку.
3. Дев'ять взаємопов'язаних стратегій, за які відповідає Координаційний комітет.

Доступні регіональні програми:

Основні регіональні програмами та фонди, які підтримують процеси стратегічного планування та розвитку місцевого самоврядування, є:

1. INTERREG - для прикордонної, транснаціональної та міжтериторіальної співпраці.
2. EQUAL - для міжнародної співпраці з метою усунення всіх форм дискримінації на ринку праці.
3. LEADER - щодо розвитку села.
4. URBAN - щодо економічного та соціального розвитку громад та міських територій, а також інноваційна діяльність, яка підтримує розвиток за допомогою впровадження пілотних проектів та обміну досвідом між регіонами.

Кращі практики підготовки та впровадження стратегічного планування розвитку громади:

Одним із найяскравіших прикладів позитивної практики розробки та впровадження стратегії розвитку в Польщі - місто Познань.

Процедура підготовки та реалізації стратегії розвитку міста Познань - це заздалегідь встановлений методологічний план, який враховує участь громадськості у процесі розробки та реалізації Стратегії.

У методологічних планах одним із важливих аспектів розробки та реалізації Стратегії розвитку міста є консультації з громадськістю. Тобто при

роботі над Стратегією думки та побажання мешканців максимально враховуються. Познанська стратегія була створена в результаті поєднання експертної оцінки з громадськими консультаціями та обговореннями. Для цього проводяться спеціальні семінари, Інтернет-форуми, зустрічі з представниками різних соціальних груп, опитування громадської думки.

Ось чому Познанська стратегія розвитку міста - це зведений, структурований перелік підходів до сталого розвитку громади з точки зору досягнення таких стратегічних цілей:

1. Розвиток інновацій в економіці та підвищення інвестиційної привабливості громади:

- Покращення просторових, соціально-інфраструктурних та адміністративних умов для бізнесу.
- Підвищення конкурентності інноваційних підприємств шляхом співпраці з університетами та науковими установами.

2. Підвищення ролі міста як центру знань, освіти, культури, туризму та спорту:

- Розширення туристичних та спортивних можливостей для жителів та гостей міста.
- Отримати визнання на міжнародному рівні як центр культури та туризму.

3. Підвищення якості життя в місті.

- Раціональне поводження з природними ресурсами та відходами.
- Створення привабливих громадських просторів.
- Відновлення деградованих територій.
- Освітні заходи для громадськості у сфері охорони здоров'я.
- Розвиток людського капіталу та розвиток громадянського суспільства.

4. Створення метрополії Познані.

- Популяризація Познані серед європейських міст.

- Поліпшення інфраструктури мегаполісу шляхом застосування просторової та функціональної інтеграції міста з територіями агломерації.
Досвід створення стратегічних планів Чеської Республіки

Коротка довідка про країну:

Чехія - парламентська республіка, яка за своїм адміністративно-територіальним устроєм поділяється на 14 областей, місто Прага - столиця. Області, мають 77 районів, до складу яких входить 6242 населених пунктів.

Чеська Республіка є промисловою та сільськогосподарською країною з обмеженою паливно-енергетичною та мінерально-сировинною базою. Основні промислові галузі: паливно-енергетична, чорної металургії, машинобудування, вугільнодобувна, хімічна, легка та харчова промисловість.

Населення Чехії близько 10 мільйонів чоловік. Більшість чеського населення, близько 95%, є етнічними чехами. У Чехії проживають також словаки, українці, німці, росіяни та поляки.

Площа країни: 78864 км².

Особливості регіонального розвитку та досвід впровадження національної стратегії:

Особливістю реалізації політики регіонального розвитку Чехії є широке залучення громадськості. Чеська Республіка має значні позитивні зрушення в регіональному розвитку завдяки успішним методам розробки та реалізації стратегії місцевого розвитку, які заохочують систематичне впровадження стратегічного управління в місцевому самоврядуванні, зміцнення самоврядування, синергію громади та розвиток громадянського суспільства.

Більшість із цих методів стосується участі громадськості у процесі підготовки стратегій розвитку місцевих громад. Це процеси, у ході реалізації яких отримується внесок, внесений громадянами у питання, що їх стосуються. Метод участі громадськості складається з того, що члени громади, які безпосередньо зацікавлені у державній політиці та діяльності, можуть зробити свій внесок (досвід та знання), який призведе до більш стабільних та стійких результатів.

Цей метод залучення громадськості відрізняється від звичних методів, оскільки він орієнтований на роботу з громадою не тільки на початку розробки стратегії, а й у процесі її впровадження та залучення громадськості до державної політики загалом. Адже відомо, що легітимність державної влади та прийняття нових законів та нормативних документів посилюються завдяки залученню громади.

Істотною перевагою чеських моделей розвитку є те, що ця країна уникнула "диверсифікації виробництва регіональних документів", що чітко відрізняє її від багатьох держав так званого соціалістичного табору. Найважливішими нормативно – правовими актами, спрямованими на просування регіонального розвитку в Чеській Республіці, є:

1. Політика довгострокового розвитку;
2. Стратегія регіонального розвитку;
3. Національна програма регіонального розвитку.

Ці документи узгоджуються з документами в ЄС в цілому і містять, крім місцевих стратегій, програми розвитку окремих територій.

Одним з основних документів у Чеській Республіці було виконання Національного плану розвитку, в якому чітко були визначені пріоритети, цілі, завдання, вектори та рівні регіонального розвитку, а також інструменти підтримки чеських адміністративно-територіальних утворень.

Доступні регіональні програми:

У Чеській Республіці існує багато суперечок щодо схем допомоги як для депресивних, так і для активних територій. На сьогоднішній день визначено три прямих механізми для реалізації політики регіональної підтримки в Чеській Республіці:

1. Надання субсидій (також в цьому напрямку на оплату праці);
2. Позика або позики під низький відсоток, спрямована на розвиток пріоритетної території або територій з певними привілеями;
3. Повернення фінансової допомоги.

Такі інструменти дещо відрізняються від тих, що існують в інших країнах ЄС, насамперед у їх конкретизації, що дозволяє уникнути подрібнення державного бюджету, ускладненні формування «споживчої» схеми депресивних регіонів, а також забезпечення максимальної підтримки територій, які успішно розвиваються.

Також природно, що Чеська Республіка забезпечує процес суттєвої підтримки багатьох своїх проектів розвитку через систему структурних фондів ЄС.

Чеська Республіка отримувала і продовжує отримувати найпотужнішу допомогу зі структурних фондів (Європейський соціальний фонд, Європейський фонд управління та надання гарантій сільськогосподарського виробництва, Європейський регіональний виробничий фонд, Фінансовий механізм розвитку рибного господарства та інші).

Кращі практики стратегічного планування розвитку громад:

Яскравим прикладом активного залучення громадськості до програм стратегій розвитку є місто Добржани. У ході розробки чергового Стратегічного плану розвитку Добржан у 2014 році використовувались такі форми участі громадськості, як анкетування мешканців (за допомогою друкованих анкет, телефонних інтерв'ю, анкетування через Інтернет), дискусійні форуми, публічні засідання робочих груп, громадські обговорення.

Перший документ про розвиток міста Добржани був розроблений у 2006 році за активної участі як експертів із стратегічного розвитку, так і громадян. У 2014 році муніципалітет вирішив оновити стратегічний план розвитку та забезпечити у ході підготовки більш широке залучення громадян та інших місцевих зацікавлених сторін. Місто знаходиться неподалік від міста Пльзень і динамічно розвивалося протягом останніх восьми років.

У 2006 р. Громадське об'єднання «Агора СЕ» вже співпрацювало з муніципалітетом у ході розробки стратегічного плану розвитку міста Добржани. Тоді цей процес ініціювала група молодих членів міських зборів, які розпочали широке обговорення планів розвитку міста. Наприкінці 2013 року

муніципалітет знову вирішив оновити стратегію розвитку міста Добржани у співпраці з громадянами, на базі успіхів 2006 року. Однак розробка стратегічних документів є вузькоспеціалізованою діяльністю, і крім Агога, яка відповідає за залучення громадян, у плануванні взяло участь також Агенція регіонального розвитку Пльзені. Агенція регіонального розвитку Пльзені відповідає за зовнішню підготовку стратегічного плану. Обидві фундації тісно та успішно співпрацювали у ході узгодження процесу участі громадськості та розробки документів експертами.

У січні 2014 року було створено Комітет з управління програмою стратегічного планування. До складу Комітету увійшли представники міської адміністрації, установ та громадських організацій м. Добржани.

Комітет розробив процедури участі жителів, а потім розпочав роботу над вивченням громадської думки. Анкета охоплювала як актуальні питання, так і питання перспективного розвитку. Було запроваджено декілька форм опитування: друкований опитувальник було розповсюджено серед усіх домогосподарств міста; онлайн-версія опублікована на веб-сайті міської адміністрації; анкетування також проходили учні 8 та 9 класів місцевих шкіл. Всього від випускників місцевих шкіл було отримано 200 друкованих анкет, 261 анкету в Інтернеті та 84 анкети.

Окрім місцевих жителів у широкому розумінні, метою було залучення конкретних цільових груп, включаючи місцевих підприємців та бізнесменів (власники малого бізнесу тощо), місцеві громадські організації, а також молодь. У березні 2014 року для цих груп були проведені окремі дискусійні форуми. До обговорення у форматі "Кафе Діалог" були залучені підприємці та представники місцевих громадських організацій. Дискусія проходила у формі невеликих груп за окремими дискусійними столами. За кожним столом завжди була окрема тема. Під час цього формату було підготовлено три групи дискусій (розглянуто три теми: поточна ситуація у місті, ризики у сфері розвитку та можливості розвитку), і дискусія була розділена на три раунди. Кожен учасник обрав по одній темі в кожному турі обговорення та перейшов до

іншого столу, тож до кінця обговорення всі учасники відвідали три столи переговорів. Вони змоделювали процес прийняття рішень в громаді. Спочатку учасники були випадковим чином розділені на невеликі дискусійні групи (кожна група моделювала міські збори та обирала свого "голову"). Потім, виступаючи членами міських зборів, вони мали визначити свої пріоритети (проблеми). Вони обговорили всі проблеми та записали всі ідеї у спеціальні форми. Учасникам роздавали наклейки, за допомогою яких вони встановлювали пріоритети в порядку важливості. З цих пріоритетів вони таким методом обрали дозвілля (особливо спорт), безпеку та туризм.

У другому турі були детально обговорені пріоритети, визначені учасниками за допомогою наклейок. На цьому етапі вони більше не моделювали міське засідання, а виступали в ролі експертів. Їх завданням було вивчити тему більш детально (наприклад, розглянути сильні та слабкі сторони) та підготувати власні рішення.

Громадян також запрошували на великі публічні збори під час опитування. Зустріч відбулася в березні 2014 р., Участь взяло близько 70 учасників. Програма зустрічі була підготована наступним чином. Спочатку учасникам були представлені результати анкетування та соціально-економічного аналізу міста. Потім учасники обговорили поточні проблеми громади, існуючу ситуацію та можливі варіанти їх вирішення у малих-групах. Потім вони звернулись до питань майбутнього міста, враховуючи концепцію, яку вони обрали на початку. Обговорення було дуже жвавим, і в кінці засідання були створені робочі групи, які зосередились на деталях бачення певних сфер розвитку: якості житла, транспорту та безпеки, життя в місті, економічного розвитку. Члени Комітету координували роботу груп, а результати роботи були представлені на заключному публічному засіданні.

Досвід стратегічного планування Словацької Республіки

Коротка інформація про країну:

Словацька Республіка є унітарною державою, яка за своїм адміністративно-територіальним поділом поділяється на 8 країв, які

поділяються на 79 районів. За формою правління Словацька Республіка є парламентською республікою з широкими президентськими повноваженнями.

Словаччина - розвинена індустріальна країна.

Населення Словаччини становить близько 5,4 млн. Чоловік. Площа: 49 035 км².

Особливості регіонального розвитку та інформація про національну стратегію:

Регіональний розвиток Словаччини значною мірою визначається регіональною політикою Європейського Союзу. Після набуття Словаччиною членства у ЄС у 2004 р. Соціально-економічні процеси країни активізувались.

Основним законом, який гармонізує національне законодавство з вимогами законодавства ЄС та дозволяє повною мірою застосовувати принципи регіональної політики Словацької Республіки, є Закон 503/2001 "Про підтримку регіонального розвитку".

Він визначає основні концепції регіональної політики, основні цілі сприяння регіональному розвитку, фінансові механізми підтримки та компетенцію органів влади на різних рівнях щодо підтримки регіонального розвитку Словаччини.

Крім того, була необхідність розробити документ, який дозволить залучити фінансові ресурси зі структурних фондів ЄС до Словацької Республіки. З огляду на це був розроблений план та стратегія підтримки громади, який є угодою між Європейською Комісією та Урядом Словацької Республіки «Про пріоритетні напрямки використання коштів із Структурних фондів 2004-2006 рр.», Потім документ подовжили щодо програм на період 2007-2013, а потім - 2014-2020.

Національна стратегія була розроблена як базовий документ для залучення фінансових ресурсів зі структурних фондів ЄС. Це стратегічний документ, спрямований на визначення комплексного стратегічного підходу держави до підтримки регіонального розвитку. На регіональному рівні його місія включає:

- виявлення внутрішніх ресурсів та з'ясування їх можливої конкурентоспроможності;
- фіксацію стратегічних цілей та векторів розвитку.

Кращі практики стратегічного планування розвитку громади:

Місто Кошице - друге за величиною місто Словаччини, центр Кошицького регіону та великий торгово-промисловий центр Словацької республіки.

Місто має три основні інтегровані документи як інструменти управління розвитком міста:

1. План містобудування;
2. Програма бюджету для міста;
3. Програма розвитку міста Кошице протягом 2015 - 2020 років, передбачається до 2025 року.

Програма стратегічного розвитку міста Кошице на 2015 - 2020 роки (2025) (далі - ПРМ) - це відкритий та постійно оновлюваний стратегічний документ, який відповідає на поточні проблеми, можливості та зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі міста.

Весь документ ПРМ, як і всі процедури його підготовки, базувався на принципі участі зацікавлених сторін – людей, груп або організацій, інтереси яких суттєво пов'язані з громадою і ресурси яких можуть суттєво вплинути на його розвиток. Зверніть увагу, що в цьому випадку зацікавлені сторони були представлені не лише внутрішніми учасниками, але й зовнішніми організаціями (для цієї місцевої громади).

Спілкування з широкою громадськістю здійснювалось через веб-сайт міста Кошице на основі перевірених методів зворотного зв'язку, а також шляхом прямих звернень до суб'єктів та органів, індивідуальних консультацій експертів.

Стратегічна програма розвитку міста Кошице на 2015 - 2020 роки:

- використовує потенційні, реальні можливості та ресурси громади, враховує зовнішні чинники та загрози, пропонує вирішення проблем та потреб розвитку міста;
- Відповідає обов'язковій частці поточного плану міста на час його розробки;
- Визначає механізм реалізації - гнучкий документ, який реагує на зміни;
- Поширює свою дію на ширші околиці міста Кошице.
- Відправною точкою для планування розвитку міста Кошице є наступні бачення:
 - Кошице - це територія для створення нових робочих місць, з увагою на створення "сусідніх міст", які використовують існуючу виробничу та освітню базу міста та його околиць, і в той же час їх формування не робить негативного впливу на довкілля міста .
 - Кошице - місто, яке допомагає творчому розвитку як передумові для інновацій у міських районах. Місто є членом мережі творчих міст ЮНЕСКО у категорії «Медіа-мистецтво».
 - Кошице - безпечна територія не лише для громадських місць, але і громада, де здоров'я та майно жителів охороняються цілодобово. Місто готове до надзвичайних ситуацій технологічного та кліматичного характеру.
 - Кошице - місто з розвиненою інфраструктурою паркомісць на невеликій відстані від будинків.
 - Кошице - це місто, яке допомагає тим, хто цього найбільше потребує людям похилого віку, інвалідам, людям із соціальними виплатами та членам сім'ї в кризових ситуаціях. Рівень наданих соціальних послуг допомагає зміцнити функції сім'ї як основного елемента суспільства.
 - Кошице – громада, де впроваджена інноваційна система освіти для дітей та молоді. Для дітей і учнів з особливими освітніми потребами, тобто обдарованих і талановитих дітей та учнів, дітей та учнів з обмеженими можливостями, а також дітей та учнів з соціально незахищених сімей, використовується загальний підхід до забезпечення навчального процесу.

- Кошице – екологічне місто. Екологічна інфраструктура на території громадських місць відповідає не тільки естетичним, але головним чином функціональними вимогам. Жителі міста і його відвідувачі мінімально страждають від шуму, забрудненого повітря, алергічних захворювань, інших ризиків, які негативно впливають на стан здоров'я. Муніципалітет Кошице слугує прикладом екологічного споживання ресурсів на своїх об'єктах, що позитивно впливає на якість навколишнього середовища території громади. Зекономлені на розумному споживанні кошти інвестуються в модернізацію і покращення інфраструктури громади.
- Кошице – це територія емоцій, на якій жителі і туристи інтенсивно використовують велику різноманітність привабливих культурних, туристичних, спортивних та розважальних можливостей для відпочинку. Місто інтегроване до числа провідних міст спорту ЄС.
- Кошице – відкрите для співпраці, місто є добрим сусідом і партнером для навколишніх громад і міст, регіональних, національних і міжнародних органів, установ державної влади, громадського та бізнесового сектора. Міське самоврядування працює на принципах відкритості для жителів громади, використовується надання електронних послуг. Інформатизація та комунікаційна технології впроваджуються в процесах управління і прийняття рішень для підвищення ефективності місцевого самоврядування. Основна роль в економічному розвитку громади Кошице приділяється підприємництву. Особлива увага приділяється поліпшенню рівня конкурентоспроможності, перш за все, в області високих технологій, біотехнологій, інформаційних технологій і телекомунікаційних технологій.

Важливим є акцент на підтримку інноваційних напрямків для бізнесу.

У стратегічному плануванні важливе місце займають вищі навчальні заклади. Основна увага приділяється широкому спектру переваг від внеску університетів у місцевий розвиток, які можна отримати з їх діяльності:

1. Виробництво інтелектуальної власності та її комерціалізація;
2. Навчання;

3. Залучення молоді;
4. Економічний внесок;
5. Підтримка інфраструктури.

Слід також звернути увагу на посилений зовнішньоекономічний аспект у плануванні розвитку громади. В основі цього процесу лежать глобалізаційні процеси світової економіки, що виливається в інтернаціоналізацію економічних відносин. Це супроводжується високими темпами надходження прямих європейських інвестицій в економіку міста. Інвестиції відіграють ключову роль у передачі технологій, реструктуризації промисловості та створенні глобальних підприємств.

Запровадження розробки та реалізації стратегії сталого розвитку порушив питання збереження навколишнього середовища. Впровадження екологічної складової у цільову функцію планів соціально-економічного розвитку територій зв'язане з оновленням чинників, що використовуються при плануванні та моніторингу.

Характерними складовими стратегічного планування міста Кошице є такі:

- орієнтація на ключові сфери розвитку громади;
- співробітництво у ході розробки та реалізації плану;
- поєднання довгострокового планування та специфіки негайних дій;
- послідовність роботи над планом.

Наприклад, Програма розвитку міста Кошице на 2015-2020 роки є одним із основних внесків у створення нового плану землекористування з урахуванням конкретних заходів та намірів проекту. Новий просторовий план та його пояснювальна частина є важливою основою для створення оновленого плану розвитку міста на наступний, після 2020 року, програмний період.

Приклади стратегічних проектів містобудування у галузі культури та спорту міста Кошице на період 2013 - 2021 років:

- Європейська столиця культури - 2013;
- Європейське місто спорту - 2016;
- Місто творчих мистецтв ЮНЕСКО - 2018;

- Столиця Європи щодо волонтерства - 2019;
- Проведення чемпіонату світу з хокею - 2019;
- Європейський молодіжний олімпійський фестиваль (EYOF) - 2021;
- Футбольний стадіон, Національний тенісний стадіон.
- Міжнародний світовий марафон - найстаріший у Європі та другий у світі.

Досвід стратегічного планування Угорщини.

Коротка інформація про країну

Угорська Республіка є унітарною державою, яка за своїм адміністративно-територіальним поділом поділяється на 19 медье (областей) та столицю статус якої прирівняно до медье - Будапешт. За формою правління Угорська Республіка є парламентською республікою.

Угорщина - індустріальна та аграрна країна, економіка якої характеризується вузькоорієнтованими спеціалізаціями.

Населення Угорщини становить близько 10 мільйонів чоловік.

Площа: 93 030 км².

Особливості регіонального розвитку та інформація про національну стратегію

Система державного управління Угорщини зазнала значних змін після впровадження реформи 2011-2014 років. Комплекс реформ, включаючи новий Закон про місцеве самоврядування, призвів до реорганізації системи управління з ухилом до централізації. Як результат, ОМС наділені лише компетенціями з вирішення місцевих питань та надання послуг місцевого значення всі інші функції віддано в повноваження центральних органів влади.

Фінансові можливості органів місцевого самоврядування значно зменшилася за останні роки. 86% видатків на охорону здоров'я, освіту та соціальне забезпечення, які раніше були місцевими видатками, були передані центральному уряду.

Така реорганізація була спрямована на створення умов для забезпечення однакової якості послуг у всіх районах країни та досягнення економії бюджету.

Основним стратегічним документом Угорщини є Національна стратегія сталого розвитку. Однак стратегічне планування країни також представлено низкою галузевих (секторальних) стратегій, планів та програм.

Перша національна стратегія сталого розвитку, прийнята урядом у 2007 році, була зосереджена на розробці пріоритетів сталого розвитку в різних сферах політики. Друга, поточна версія Рамкової стратегії сталого розвитку Угорщини на період 2012-2024 років заснована на відображенні стану національних ресурсів, визначенні процедур визнання "боргу" майбутніх поколінь та визначенні концепцій інституційної системи, яка забезпечить достатні ресурси.

Згідно з підходом Рамкової стратегії, метою переходу до сталості є забезпечення тривалого соціального добробуту. Сталість ресурсів у довгостроковій перспективі повинна бути основою для забезпечення можливостей для забезпечення високої якості життя мешканців, належного управління, верховенства права та управління, які можна збалансувати відповідно до короткотермінових процесів. Політика сталого розвитку повинна бути орієнтована на жителів та громаду, на відміну від попереднього методу, який був зосереджений лише на сферах політики.

Загальною метою національної сталої політики є забезпечення умов для адаптації до постійного розвитку соціально-людсько-економічно-природного середовища та підвищення якості необхідних культурних адаптацій.

Рамкова стратегія сталого розвитку Угорщини пропонує:

- сприяти розробці спільної угоди про сталість;
- допомогти визначити перші кроки на шляху переходу до сталості;
- визначати механізми підготовки та ухвалення рішень щодо державної політики;
- забезпечення надійної та стійкої здатності Угорщини успішно конкурувати з іншими країнами;
- сприяння захисту природної та культурної спадщини для майбутніх поколінь;
- забезпечення зростання ресурсів, які можливо збільшити.

Стратегія визначає плани на період до 2024 року. Стратегія визначає 34 стратегічні цілі та 77 завдань (інструментів) у людській, соціальній, природній та економічній сферах.

Кращі місцеві практики стратегічного планування розвитку громади

Однією з ефективних форм стратегічного планування територіального розвитку в Угорщині є підготовка та впровадження стратегічних планів, проектів та програм в рамках ініціативи LEADER (ЛІДЕР) (Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale).

Розглянемо особливості ініціативи ЛІДЕР:

1. У кількох географічно прилеглих районах громад (іноді районах) представники підприємців, громадськість та місцеве самоврядування об'єднуються у спільноту розвитку визначених територій, створюючи так звану ініціативну групу.
2. Ініціативна група вивчає місцеві умови, проблеми, ресурси та поточні стратегії розвитку територій, визначаючи пріоритети та цілі об'єднаних ними територій у фокусінових стратегічних планів та програм.
3. Ініціативна група готує та реалізує програми та проекти розвитку визначених територій за підтримки залучених фінансових або внутрішніх ресурсів.

Принципи ініціатив LEADER:

1. Стратегія місцевого розвитку з акцентом на сільські райони не лише всередині громади;
2. Співпраця, громадян, місцевого державного та приватного сектору (у форматі ініціативних груп);
3. Підхід знизу вгору в процесі ухвалення рішень;
4. Багатогалузева розробка та реалізація стратегії, яка визначається взаємодією між різними учасниками, представниками різних секторів місцевої економіки;
5. Впровадження нових технологічних підходів;
6. Реалізація спільних проектів представниками бізнесу, влади та громадськості;

7. Мережеве співробітництво між місцевими зацікавленими сторонами.

Очікувані результати ініціатив LEADER:

1. Розвиток мережевого співробітництва місцевих громад.
2. Розуміння можливостей та ресурсів територій, близьких до громади.
3. Створення потенціалу повноцінного розвитку прилеглих територій громад.
4. Трансформація парадигм.
5. Проведення промоції сільських територій.

Особливості підходів до стратегічного планування територіального розвитку в Угорщині враховуються під час реалізації процесу стратегічного планування таких компонентів:

Основні складові місцевого сталого розвитку:

Місцевий сталий розвиток означає спрямовану на майбутнє діяльність місцевих громад для забезпечення вищої якості життя. Він базується на синергетичному мисленні, на збалансованому та інтегрованому використанні місцевих природних, людських та економічних ресурсів, а також на принципах демократії.

Основними складовими сталого розвитку є місцеві ресурси:

1. природні;
2. людські;
3. економіка територій;
4. процес (як досягти цілей сталого розвитку).

Зацікавлені сторони процесу місцевого розвитку

Основними зацікавленими сторонами сталого розвитку на місцях є: місцеві жителі, офіційні або неформальні громадські організації, органи місцевого самоврядування та місцеві підприємці. Кожна стратегія місцевого розвитку будується на колективному знанні громади, розумінні місцевої ресурсної бази, уточнених потребах, планах громади та спільному узгодженому баченні майбутнього громади. Енергетика, прагнення та діяльність місцевих стейкхолдерів є найважливішим інструментом та джерелом розвитку.

Демократичні інструменти проектування та реалізації процесу сталого розвитку на місцях

Партнерство - співробітництво зацікавлених групи, члени яких взяли на себе відповідальність приймати участь у процесі місцевого розвитку. Горизонтальне партнерство означає співробітництво на рівноправних засадах учасників на місцевому рівні.

Територіальні підходи показують, що територіальна громада розглядається як соціально-економічний цілісний об'єкт, що включає жителів, ресурси, технології тощо. Територіальний підхід набуває нового "глобального" уявлення про відповідні сфери діяльності та забезпечує основу для визначення місцевих стратегій та проектів, які мають відповідати визначеним потребам території.

Підхід знизу догори. Хоча «знизу догори», «широка участь», «місцева демократія» та інші підходи не є тотожними, вони всі використовують колективний процес на місцях, завдяки якому місцеві громади можуть взяти на себе відповідальність за майбутнє своїх територій. Цей підхід дозволяє місцевим жителям та місцевим учасникам впливати на процес та допомагає визначати напрямки розвитку громади відповідно до власних потреб, переконань, поглядів, бажань та планів.

Підготовка місцевої бази до сталого майбутнього

Вивчаючи ставлення малих громад, ми робимо висновок, що часто виявляється, що розвитку демократії участі перешкоджають зовнішні чинники.

Такі громади зазвичай характеризуються традиційним способом життєдіяльності, міцною культурною та моральною єдністю та сильними почуттями „приналежності до громади”. У цих громадах зазвичай є особа, яка підтримувала громаду, коли внаслідок кризи місцеві установи переставали функціонувати. Завжди була персона, яка підтримувала бойовий настрій жителям, яка організовувала життя громади або забезпечувала офіційну чи неформальну співпрацю.

Це означає, що роль місцевих авторитетів є першорядною.

Збір даних по громаді та їх аналіз є головним етапом для підготовки місцевих стратегій.

Метою оцінки громади є встановлення тісного партнерства з ОМС, місцевими підприємцями та громадськими організаціями з метою підготовки реалістичного економічного, соціального та культурного аналізу.

Підготовка оцінки ситуації та ресурсів громади повинен базуватися на методології, яка повністю залучає групи місцевих зацікавлених учасників до робочого процесу.

Оцінку слід розглядати не як "зовнішній" аналіз, а скоріше як місцевий стратегічний круглий стіл та узгодження зусилля. Крім того, передбачається відзначити місцеві чинники, такі як навколишнє середовище, туризм, наука, культура та соціальні цінності, а також місцеві особливості.

Настанови із стратегічного планування для робочих груп.

Наступним після збору даних для оцінки ситуації у територіальній громаді є аналіз, який дозволяє підготувати бачення майбутнього, стратегію, проекти та плани дій для місцевих громад.

Стратегічне планування визначає напрямок діяльності влади громади на найближчі кілька років, як воно буде досягати своїх цілей, а також те, як воно буде контролювати виконання програм.

Стратегічне планування означає конкретне визначення намірів муніципалітету та встановлення реалістичних цілей, планів та завдань, які відповідають місії, які повинні бути реалізовані своєчасно в межах повноважень муніципалітету.

Розробка стратегічних планів значною мірою допомагає уточнення планів організації та забезпечити роботу ключових керівників "за одним сценарієм".

Набагато важливішим за документ стратегічного плану є організація процесу стратегічного планування.

У стратегічних плануваннях існують багато перспектив, механізмів та підходів. Метод розробки стратегічного плану залежить від характеру керівництва організації, культури організації, складності середовища

організації, розміру організації, професійної компетентності тих, хто бере участь у плануванні тощо.

Важливі чинники стратегічного планування на основі практик Угорщини:

1. Формулювання місії повинно забезпечувати постійне систематичне управління та зосереджуватися на планах та заходах. Заява про місію - це короткий опис загальної мети громади. Вона відповідає на питання: для чого існує ця спільнота? Відповідь має бути зосереджена на одній спільній меті. Заява про місію повинна бути короткою, не більше одного-двох речень.
2. Формулювання бачення - це дуже привабливий спосіб для громади керувати стратегічним планом. Це образ того, як буде виглядати успіх громади через десять років. Формулювання бачення - це надихаюча, переконлива відповідь на запитання: 1. Що ви очікуєте від громади? 2. Якому майбутньому сценарію ви віддаєте перевагу? 3. Чим ваша громада буде відрізнятися від інших? Однак бачення має бути написане переконливо і надихаюче.
3. Формулювання цілей, згідно з якими громада повинна досягти певної місії та бачення, а також мати можливість вирішувати ключові питання. Поставлені цілі повинні відповідати моделі SMART.
4. Визначення стратегії полягає у створенні підходів та методів заходів для досягнення цілей.
5. Визначення пріоритетів
6. Формування плану дій.

Висновки до розділу 1

Безпосередня демократія та демократія участі як форми реалізації права на самоврядування громадян для успішної реалізації в Україні потребують розробки адаптованих для українського суспільства методів побудови здорового місцевого середовища серед громадян які відрізняються між собою різними релігійними, моральними переконаннями та соціальним станом. На основі світового та зокрема європейського досвіду нам потрібно вибудовувати

нові інституційні структури, які у перспективі могли б забезпечити реалізацію демократичних цінностей у державі на всіх рівнях влади. Цей шлях дозволить «знизу» створити соціально-політичну систему яка б забезпечила появу у владі політиків з іншими моральними принципами ніж тих, що ми бачимо зараз.

Важливо у співвідношенні представницької та безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні збільшувати частину практик безпосередньої демократії. Інструменти безпосередньої демократії в Україні (місцеві референдуми, загальні збори громадян за місцем проживання в містах) недостатньо поширені, а деякі (обговорення проектів рішень ОМС, народна правотворча ініціатива) здебільшого не використовуються. Причиною цьому є низька активність населення, небажання влади виконувати додаткову роботу з підготовки та ухвали нормативно-правових актів та запровадження процедур а також небажання делегувати частину влади громадянам.

РОЗДІЛ 2

ДЕМОКРАТЯ УЧАСТІ В ПІДГОРОДНЕНСЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Коротка характеристика Підгородненської міської територіальної громади

Площа території ТГ – 225,51км², населення — 23975 жителів (станом на 01.01.2019р.). Громаду утворюють 5 населених пунктів, кількість населення та відстані від адміністративного центру наведені в таблиці 2.1. Розташування населених пунктів зображено на рис. 2.1. Середня густина населення – 106,3 особи/км².

Таблиця 2.1

Населені пункти Підгородненської ТГ

Назви населених пунктів, що входять до Підгородненської ТГ	Кількість жителів станом на 01.01.2019	Відстань до адміністративного центру територіальної громади, км
м. Підгородне	19524	---
с. Перемога	346	5
с. Спаське	2874	11,48
с. Хуторо-Губиниха	723	20,15
с. Дмитрівка	218	25,15

Громада утримує 6 шкіл, 4 навчально виховних комплекси, 6 дитячих садочків, 2 амбулаторії, 1 станцію швидкої допомоги, 1 фельдшерсько-акушерський пункт, 6 закладів культури (музеї, бібліотеки, будинки культури). У комунальній власності Підгородненської ТГ перебуває 19

будівель та 73 земельні ділянки загальною площею 49,153 га. З них в оренді перебуває 2 будівлі та 35 земельних ділянок загальною площею 12,0356 га.

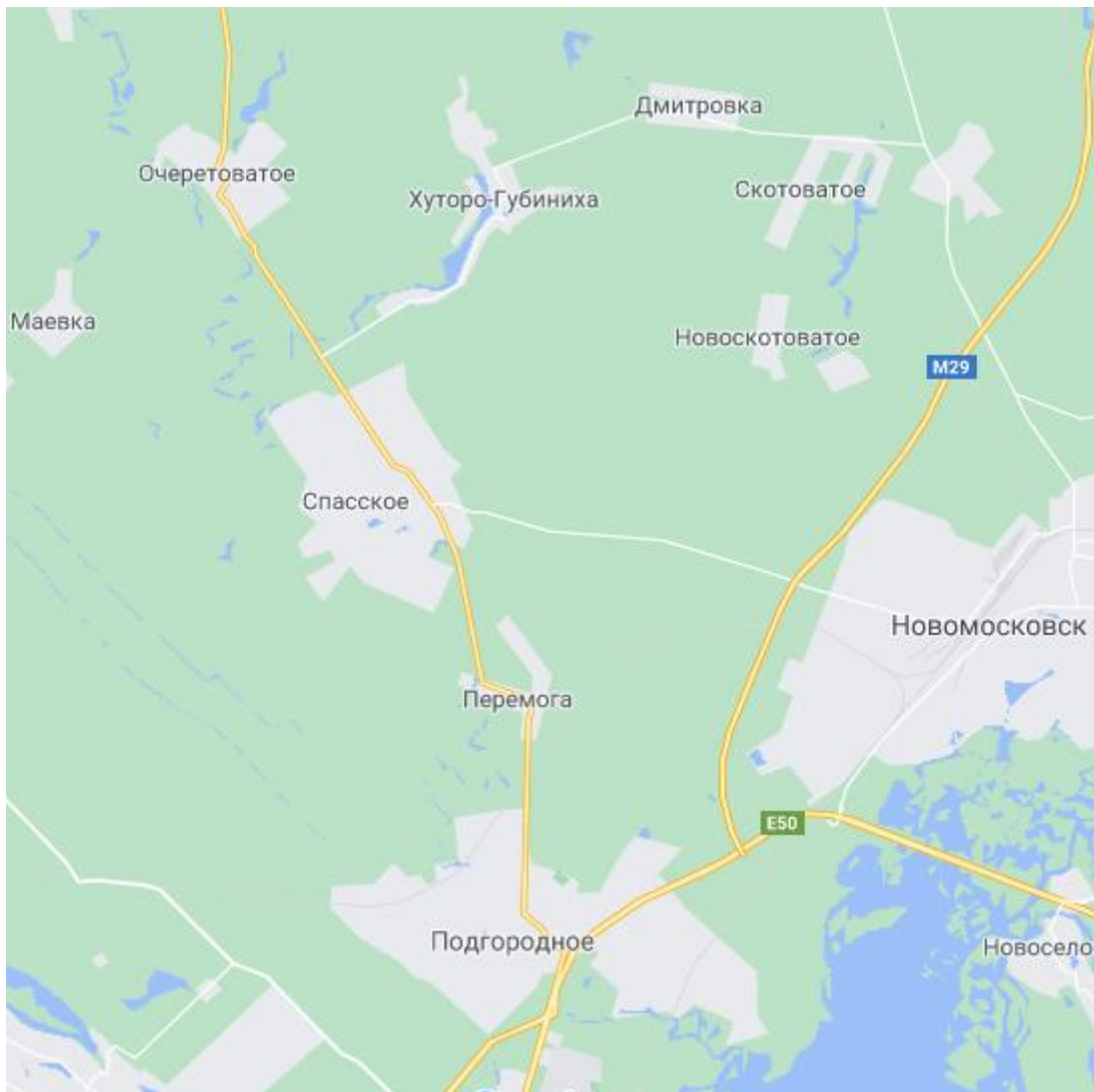

Рисунок 2.1 - Розташування населених пунктів Підгородненської ТГ

Комунальна інфраструктура всіх населених пунктів громади розвинена недостатньо. Відсутній водопровід, перша черга каналізації лише будується у м. Підгородне і не покриває мережею все місто. Відсутній міський пасажирський транспорт. Комунальне вуличне освітлення покриває не більше 10% вулиць.

Забудова м.Підгородне на 95% складається з приватних садиб, багатоквартирні будинки - двоповерхові. Проблемою в розвитку міста є відсутність нового генплану, який би визначив промислові майданчики для розміщення промислових підприємств.

Динаміка приросту населення громади наведена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Чисельність населення Підгородненської ТГ у 2015-2019 рр., осіб

Населений пункт	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.
м. Підгородне	19601	19638	19532	19521	19524
с. Перемога	356	356	354	350	346
с. Спаське.	2978	2968	2946	2924	2874
с.Хуторо-Губиниха	749	746	741	735	723
с. Дмитрівка	226	225	224	222	218
Підгородненська ТГ	23910	23933	23797	23752	23685

Підгородне — місто районного значення у Дніпровському районі Дніпропетровської області. Населення за переписом 2001 року становить 17 778 осіб.

«До 2019 року є адміністративним центром Підгородненської міської ради, до якої, крім того, входило село Перемога, а з грудня 2019 року є адміністративним центром Підгородненської територіальної громади до складу якої увійшла Спаська сільська рада Новомосковського району Дніпропетровської області.

Підгородне є північним передмістям Дніпра. На відстані 10 кілометрів на північ розташоване інше велике місто області — Новомосковськ.

Зайнятість населення частково пов'язана з місцевою економікою. Відсутність на території громади великих та середніх підприємств приводить до того що значна кількість населення працює на підприємствах м. Дніпра та м. Новомосковськ. Динаміка чисельності працюючих на основних підприємствах Підгородненської ТГ не є позитивною, більша частина працездатного населення, що має реєстрацію у межах Підгородненської ТГ, працює за її межами.» [66].

Відсутність на території громади великих та середніх підприємств також впливає на обсяги бюджетних надходжень в таблиці 2.3 наведені характеристики інших міських територіальних громад для порівняння.

Таблиця 2.3

**Порівняння показників міських територіальних громад
Дніпропетровської області**

Назва громади	Населення Чол..	Площа км ²	Кількість рад, що об'єднались	Район	Бюджет на 2020р.
Зеленодольська міська ТГ	19225	311,9	3	Апостолівський	148584855
Верхньодніпровська міська ТГ	20003	168,48	12	Верхньодніпровський	133320391
Перещепінська міська ТГ	21072	573,86	6	Новомосковський	148053782
Апостолівська міська ТГ	22934	679,5	5	Апостолівський	181739016
Підгородненська міська ТГ	23685	235,24	2	Дніпровський	51040201
Покровська міська ТГ	43953	170,37	2	Нікопольський	125651032
Марганецька міська ТГ	49463	201.32	2	Томаківський	285651222
Кам'янська міська ТГ	239992	137,79	2	Криничанський	2148599526

Економічна база Підгородненської територіальної громади формується за рахунок підприємств/установ, що представляють різні види економічної діяльності, зокрема харчової промисловості, фермерські господарства, підприємства, які надають туристичні послуги, АЗС, підприємства по продажу сільськогосподарської техніки. Всього на території громади зареєстровано 554 діючих юридичних та фізичних осіб, з них: м. Підгородне та с. Перемога – 304, с. Спаське – 232, с. Хуторо-Губиниха – 13, с. Дмитрівка – 2.

Динаміка доходів і видатків бюджету Підгородненської ТГ наведена в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка доходів і видатків бюджету Підгородненської ТГ у 2017-2020

Рік/населений пункт	2017		2018		2019		2020	
	Дохід, грн.	Видат. грн.	Дохід грн.	Видат. грн.	Дохід, грн.	Видат. грн.	Дохід, грн.	Видат. грн.
Підгородненська міська рада	36,313	40,376	41,804	45,588	49,616	46,185	51,132	59,684
Спаська сільська рада	5,737	8,421	6,434	9,711	7,084	9,862	8,223	9,210
Всього, грн.	42,050	48,797	48,238	55,300	56,700	56,048	59,356	68,895

Структура видатків місцевого бюджету Підгородненської Т.Г наведена в таблиці 2.5.

На теперішній час перед громадою стоїть складне завдання, відсутність розвиненої інфраструктури в м. Підгородне перешкоджає розвитку промисловості та бізнесу, в свою чергу відсутність підприємств на території територіальної громади впливає на розмір бюджету і громаді не вистачає ресурсів для розбудови інфраструктури.

Відсутність промисловості за відсутності факторів негативного впливу на навколишнє середовище створює додаткові можливості у туристичному та рекреаційному бізнесі.

Вагому частку іміджу Підгородненської ТГ складає наявний туристичний потенціал, що включає в себе значну кількість туристичних об'єктів та об'єктів історичної спадщини: мальовничі береги Кільчені, балки – у костелі Кільчені–Кільченський заказник, заказник Отченашкові наділи – дно колишнього Сарматського моря з унікальною голофітовою рослинністю та Кільченські плавні в каяках яких ховалися козацькі човни.

Серед пам'яток історії та археології місцевого значення, що знаходяться під охороною - курган Беліхова могила, кургани та макорти стародавньої системи сонячних та місячних обсерваторій (скіфський період), Чумацький

колодязь, Німецька вежа 18 століття, покинута залізниця 1914 року, зрошувальна система Павлоградського міжрайонного управління водного господарства (раніше Фрунзенська зрошувальна система) збудована у 60-ті роки минулого століття, Кудимова дорога – збудована за власну державну премію головою колгоспу Кудимом Сергієм, система протитанкової оборони часів другої світової війни, Брітки Кільчені та яри реліктових пагорбів 4 льодовикового періоду.

Таблиця 2.5

**Структура видатків місцевого бюджету Підгородненської Т.Г.
у 2017-2020 р.р., млн.грн.**

Рік/Статті видатків	2017	2018	2019	2020
Дошкільна освіта	6,823	7,275	11,737	14,011
Органи управління	8,278	14,007	15,538	16,937
Благоустрій	9,522	10,926	5,137	12,503
Матеріальна допомога населенню	1,524	2,156	3,132	1,900
Будинок культури	1,649	1,642	3,301	3,084
Надання субвенції, дотації	10,363	6,741	3,960	3,702
Інші	2,214	2,839	3,377	7,584
Всього	40,376	45,588	46,185	59,724
в т.ч. бюджет розвитку	2,674	7,944	1,036	9,725

2.2. Перелік нормативно-правових актів демократії участі прийнятих Підгородненською міською радою

Почнемо з нормативної бази яка повинна на рівні громади регулювати участь громадян в процесах управління громадою.

Спочатку наведемо ті нормативно-правові акти, які не прийняті місцевою радою:

1. Положення про місцевий референдум.
2. Положення про громадську раду.
3. Положення про громадські ініціативи.

4. Положення про ОСН.
5. Положення про раду підприємців.
6. Положення про громадські слухання.

Нормативно-правові акти, які прийняті місцевою радою та діють на території громади:

1. Положення про громадську експертизу.
2. Положення про петиції.
3. Положення про партиципаторне бюджетування на території Підгородненської міської ради.

Деякі з механізмів прямої демократії та демократії участі (такі як громадські слухання) використовуються на підставі типових положень та на підставі розпоряджень міського голови.

2.3 Досвід використання інструментів демократії участі в Підгородненській міській раді.

Тепер розглянемо ситуацію в Підгородненській міській раді з використанням на практиці інструментів та процедур демократії участі. Розглянемо період 2017 - 2021 р.р.

Місцевий референдум - не проводивсь.

Громадська рада - 2016 р. положення про громадську раду було прийняте, але через відсутність політичної волі громадська рада створена не була.

Громадські слухання та обговорення: Підгородненською міською радою у період 2017 – 2021 проводились регулярно, хоча і у 2020-2021 р.р. пандемія внесла свої корективи:

- 2017р. проведені громадські обговорення щодо об'єднання громад (Підгородненської та Спаської).
- 2017р. громадські слухання щодо співфінансування музичної школи.
- Проблеми транспорту: громадські слухання проводились п'ять раз протягом 2018-2019 р., результатом стало створення робочої групи з

проблем транспорту, відновлення роботи перевізника на 242 маршруті та експеримент з запуску автобусів великої місткості по 237 маршруту, заміна мікроавтобусів на автобуси більшої місткості. Звернення міської ради до суду щодо бездіяльності організатора перевезень, пізніш було відізане.

- Проблеми екології: у 2018 р. Дніпропетровська ОДА мала наміри виділити земельну ділянку під сміттєвий полігон. Результатом проведення громадських слухань цей намір було заблоковано.
- Проблеми екології: у 2019 році біля села Спаськое інвестор мав наміри будувати підприємство з утилізації лікарських препаратів, в результаті громадських слухань в с. Спаське та м. Підгородне намір було заблоковано.
- Проблеми екології: два рази проводились громадські слухання щодо діяльності свинокомплексу ТОВ «Агроінд», нажаль суттєвих результатів досягнуто не було.
- У 2019 році проект бюджету Підгородненської міської ради на 2020 рік проходив процедуру громадських слухань..
- Періодично проводяться громадські слухання для врахування пропозицій жителів громади у ході розробки проектів комунальних об'єктів таких як міський ринок, музей, будівництво мережі міської каналізації, тощо.

Громадські ініціативи: за період 2017-2020р.р. до Підгородненської міської ради не надходили зведення у порядку громадських ініціатив.

ОСН: в м. Підгородне існує велика і досить активна мережа квартальних комітетів є кілька ОСББ. Квартальні комітети не утворені згідно закону у формі ОСН, мають напівформальний характер але визнаються міською радою. Наявні близько 40 голів квартальних комітетів, які здебільшого обираються повулично. У 2016 р. було обрано раду квартальних комітетів. У період 2017-2019р.р. приблизно раз на місяць в міськраді проводились збори голів квартальних комітетів на яких піднімались нагальні питання життя громади, надавались

доручення міській раді, зачитувались звіти. Така практика мала позитивні наслідки, голови квартальних комітетів напряду отримували інформацію від міськради та мали можливість ініціювати розгляд нагальних питань та контролювати їх виконання через звітність. Після чергових виборів зі зміною влади з квартальними активна робота не проводиться.

Положення про раду підприємців як документ поки відсутнє, але у 2020р. міським головою була ініційована підготовка створення такої ради. Зустрічі підприємців проходили у вигляді зборів, але через карантинні заходи робота призупинена.

Молодіжна рада була створена на початку 2020р., у підготовці активно приймала участь громадськість, було обрано склад ради та голову, написаний річний план, та молодіжна програма, через карантинні заходи діяльність молодіжної ради у 2020р. була мінімальна.

Положення про електронні петиції прийняте у липні 2020р. Для обов'язкового розгляду міською радою петиція повинна набрати – 500 голосів. До теперішнього часу на офіційному сайті міської ради цей інструмент не реалізований.

У 2018 році при міській раді була утворена робоча група з питань розвитку транспорту та інфраструктури у м. Підгородне та с. Перемога. До робочої групи були залучені представники громадськості, депутати, посадові особи міської ради. Результатом роботи групи стали пропозиції до міської ради, які були затверджені сесією міської ради та враховані під час формування бюджету на 2019р. Значна частина з пропозицій підготованих робочою групою була реалізована протягом 2018-2020р.р. Після 2019 року робоча група не збиралась.

Парципаторне бюджетування : у 2016 році Підгородненською міською радою було прийняте рішення «Про затвердження Положення про партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради» та міська цільова Програма "Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на

2016-2020р.". Обсяги фінансування передбачені програмою наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Обсяги фінансування передбачені програмою "Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2016-2020р."

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Тис. грн.	3,5	500	520	540	560

Перша і єдина спроба у Підгородненській громаді запровадити бюджет участі відбулась у 2017 році. На конкурс було подано 6 проектів:

«Спортивний комплекс «Геологів» -161000 грн.

«Створення центру технічної творчості молоді та учнів загальноосвітніх навчальних закладів» - 432000 грн.

«Перший дитячий парк в м.Підгородне біля Підстанції» - 250000 грн.

«Спортивний майданчик «Мілка» - 106000 грн.

«Створення алеї закоханих в м.Підгородне» - 58000 грн.

«Встановлення енергозберігаючих ліхтарів» - 120000 грн.

Преможцем визначили «Перший дитячий парк в м.Підгородне біля Підстанції», але до кінця не були оформлені документи щодо процедури проведення конкурсу, конкурсна комісія не передала до міської ради протоколи визначення переможців. Також на етапі подання проектів на конкурс профільними спеціалістами не проводилась перевірка можливості їх реалізації. Як виявилось, для реалізації проекту який переміг потрібно було належним чином оформити земельну ділянку, що потребувало додаткового часу на реалізацію проекту та додаткових витрат. Критику викликала система електронного голосування, жителі не проходили належну аутентифікацію з використанням електронного підпису або банк ID з прив'язкою до місця проживання, що створило можливість для «накручування» голосів.

Оформлення за громадою права власності на земельну ділянку було завершено лише у 2019р. проект «Перший дитячий парк в м.Підгородне біля Підстанції» залишився нереалізованим.

На цьому спроби запровадити партиципаторне бюджетування у Підгородненській громаді було припинено. У наступні роки, конкурси не проводились, що завдало шкоди іміджу міськради та знизило довіру жителів до місцевої влади.

Один з найважливіших факторів який допомагає жителям приймати участь у вирішенні проблем громади це інформація про всі сторони діяльності органів місцевого самоврядування, про навні ресурси громади та їх розподіл. У багатьох невеликих громадах відсутні друковані засоби масової інформації і основним джерелом офіційних новин є сайт міської або сільської ради. Інформація яка повинна бути розміщена на сайті регламентована Законом України «Про доступ до публічної інформації».

Аналіз офіційного сайту Підгородненської громади виявив відсутність Інформації більш ніж на 10 напрямках, серед них:

- партиципаторне бюджетування;
- звіти по відповідях на інформаційні запити;
- інформація про облік, види інформації, яка зберігається в Підгородненській міській раді
- генплани,
- не всі нормативні акти оприлюднені
- відсутні зразки заяв та переліки документів які подаються для отримання тих чи інших послуг
- правила внутрішнього трудового розпорядку
- відсутні контакти зокрема телефони комунальних закладів

Ще один механізм контролю за діяльністю влади це ЗУ «Про доступ до публічної інформації».

Історично так склалось, що більше половини запитів на публічну інформацію до Підгородненської міської ради надійшло за допомогою сайту

«Доступ до правди», у створенні якого приймали участь ГО "Центр UA" за підтримки Уряду Швеції, Omidyar Network, проекту "Об'єднуємося заради реформ", USAID, організацією Pact, Inc. в Україні. Станом на тепер права на сайт належать ГО "Платформа прав людини".

Статистика наведена на сайті не в повному обсязі відображає ситуацію з доступом до публічної інформації у Підгородненській міській раді але за відсутності офіційної статистики дає можливість зрозуміти тенденції.

Рисунок 2.1 Статистичні дані щодо розпорядників з високим відсотком успішних запитів.

За період з 2017 р. до 2021 р. тільки через сайт «Доступ до правди» до Підгородненської міської ради було направлено 1263 запити, більше 80% з них були успішними, тобто інформація була надана, це дає нам можливість стверджувати про те, що громадяни активно цікавляться станом речей в громаді а влада намагається і забезпечити прозорість своєї діяльності

Стратегічне планування у Підгородненській міській територіальній громаді.

Розпорядженням міського голови Підгородненської міської ради від 12.02.2020 № 28 була сформована Робоча група з розробки стратегії розвитку

Підгородненської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2027 року. У складі робочої групи з 45 членів були активні жителі громади, представники громадських організацій, підприємці, депутати міської ради, працівники апарату міської ради, директора шкіл та комунальних закладів. Засідання робочої групи проходили у приміщенні міської ради та після оголошення карантину в онлайн режимі.

Розробка стратегічного плану Підгородненської громади відбувалася у відповідності до методології, яку було запропоновано «Програмою для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою»».

Стратегічне планування розпочалася з представлення наявного потенціалу всіх населених пунктів, які увійшли до складу Підгородненської ТГ, та з здійснення соціально-економічного аналізу, у ході якого було проведене анкетування (письмове опитування) жителів громади. Анкетування проходило на протязі лютого–березня 2020 року.

26 лютого 2020 року в приміщенні актовій зали Підгородненської міської ради відбулося перше засідання членів Робочої групи на якому була представлена презентація методологія підготовки стратегії розвитку громади та вирішувались організаційні питання, були розподілені завдання серед членів робочої групи.

31 березня 2020 року в приміщенні актовій зали Підгородненської міської ради провели друге засідання Робочої групи, під на якому був представлений звіт за результатами анкетування жителів громади, пройшли обговорення вибору сценарію розвитку громади.

15 травня 2020 р. в режимі онлайн провели третє засідання членів Робочої групи, порядок денний:

огляд попередніх напрацювань (стратегічне бачення, SWOT-аналіз, порівняльні переваги, виклики та ризики);

обговорення щодо визначення стратегічних, операційних цілей та завдань Стратегії;

обговорення подальших кроків – план підготовки технічних завдань до проектів розвитку, які відповідають завданням Стратегії.

12 червня 2020 р. в приміщенні актової зали Підгородненської міської ради провели четверте засідання членів Робочої групи, під час якого були проведені:

підсумки попередніх напрацювань;

презентація та обговорення відбору/корегування технічних завдань для підготовки проектів розвитку для плану реалізації Стратегії;

обговорення підготовки системи моніторингу Стратегії;

Упродовж 2020 року готувались технічні завдання для проектів розвитку, які відповідають напрямкам та завданням Стратегії.

14 липня 2020 року на громадських обговореннях було представлено проект Стратегії соціально-економічного розвитку Підгородненської ТГ до 2027 року та рекомендовано до затвердження на сесії Підгородненської міської ради.

15 липня 2020 року на черговій сесії Підгородненської міської ради було затверджено Стратегію соціально-економічного розвитку Підгородненської ТГ до 2027 р..

Засідання Робочої групи відбувались у відкритому режимі, усі бажаючі жителі громади брати участь в розробці Стратегії розвитку громади, надавати свої побажання, зауваження та готувати проекти.

В 2020 році на основі Стратегічного плану розвитку Підгородненської ТГ були підготовані та затверджені на період 2021-2023р.р., 17 цільових програми які в свою чергу стали основою для підготовки бюджету Підгородненської громади на 2021р.

Висновки до розділу 2

1. З інформації наведеної у розділі 2 ми робимо висновок, що жителі Підгородненської територіальної громади приймають активну участь в управлінні громадою.
2. Взаємодія між громадськістю та міською радою відбувається на рівнях інформування та консультування. Взаємодія на рівнях: залучення, співпраці та уповноваження фактично відсутня.
3. Для поглиблення співпраці громадян з владою мають бути вдосконалені існуючі нормативно-правові документи які регламентують процедури демократії участі в Підгородненській міській раді та розроблені нові.
4. Для активізації розвитку громадського суспільства повинна бути прийнята цільова програма та забезпечене бюджетне фінансування.
5. Для активізації розвитку громадського суспільства повинна бути відновлена програма партиципаторного бюджетування.
6. Інформаційне наповнення офіційного сайту Підгородненської міської ради потребує допрацювання.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

3.1 Напрямки вдосконалення нормативно-правової бази

Відповідно до аналізу проведеного в розділі 2 наведемо рекомендації з впровадження заходів які забезпечать розвиток демократичних механізмів у Підгородненській територіальній громаді:

1. Інформування.

Положення про офіційний сайт міської ради прийняте Підгородненською міською радою. Сайт міської ради вже містить основну інформацію про діяльність місцевої влади але ця інформація не вичерпна та потребує доповнення у відповідності до положення та ЗУ «Про доступ до публічної інформації.»

Міський голова періодично через соцмережі у прямому ефірі спілкується з жителями, звітує, надає відповіді на питання.

Звіти депутатів у більшості випадків відсутні взагалі, за період 2017-2020 р. звіти надавали лише 2 депутата міської ради. Таким чином необхідне проведення промоційних заходів серед жителів громади та серед депутатського корпусу про необхідність та обов'язковість звітування депутатів перед виборцями.

2. Консультування.

Громадські слухання за період 2017-2021 р. проводились активно та їх результати впливали на життя громади, логічним продовженням цієї позитивної практики повинне стати положення про проведення громадських слухань на території громади, положення про загальні збори та референдум. З огляду на ситуацію з впровадженням протиепідеміологічних заходів, положення повинні запропонувати механізми проведення консультацій, зборів інших заходів з урахуванням нової реальності, в умовах карантинних обмежень.

Рекомендоване запровадження практики проведення круглих столів, зборів, конференцій, форумів, брифінгів жителів з представниками ОМС, проведення яких може ініціювати як територіальна громада, так і ОМС.

3. Залучення.

Ця складова має стати наступним кроком у розвитку громади. Положення про бюджет участі вже прийняте Підгородненською міською радою, але не працює. Програма партиципаторного бюджетування на 2021р. не розроблена і не прийнята, тобто відсутнє фінансування.

Рекомендується провести інформаційну компанію щодо популяризації бюджету участі, прийняти цільову програму і провести конкурси.

Також рекомендується розробити програму співпраці з ОСН та спробувати започаткувати конкурси серед квартальних комітетів.

4. Співпраця

Активізація молодіжної ради, створення ради підприємців, громадської ради, її участь у розробці профільних програм, нормативних актів та підготовці пропозицій до розподілу бюджетних коштів.

Для реалізації цього напрямку потрібна наявність активних громадян з певною підготовкою у сфері бюджетної політики та розумінням потреб громади та шляхів їх вирішення.

Рекомендується розробити програму розвитку громадського суспільства основними напрямками якої будуть освітні заходи для активних громадян.

5. Уповноваження

Цей рівень взаємодії громади з владою теж потребує підготовки та навчання активних жителів, тому для запуску процесів уповноваження для Підгородненської громади рекомендується включити освітні заходи з цього напрямку до програми розвитку громадського суспільства.

3.2 Аналіз «Положення про партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради»

Положення про партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради затверджене рішенням міської ради № 754-ХІІ/VІІ від 28.10.2016.

Положення складеться з 6 розділів і містить перелік процедур щодо інформаційного забезпечення проведення конкурсу, подання проектів, їх оцінки та реалізації.

Положення підготоване у відповідності до вимог чинного законодавства та містить належні процедури які забезпечують запровадження парципаторного бюджетування у громаді.

Участь громадських організацій передбачена на всіх етапах процесу, починаючи з інформаційної компанії але недостатньо чітко прописані процедури висвітлення процесу відбору переможців, висвітлення процедури визначення переможців голосування та оголошення переможців на окремому публічному зібранні або у прямому ефірі могли б принести додаткову популярність заходам.

Не прописана процедура участі громадськості у контролі реалізації проектів та оцінці процесу.

Виділення бюджетних коштів у розмірі 500 тис. гривень вбачається недостатнім, за останні 5 років суттєво зросли ціни на роботи і матеріали і відповідно вартість реалізації проектів зросла. Рекомендується збільшити суму яка виділяється на парципаторне бюджетування до 1 млн. гривень на рік.

Рекомендується розділити конкурс на номінації, у одну номінацію виділити 600 тис. гривень і дві по 200 тис. гривень. Реалізація 3 проектів за рік збільшить популярність заходу.

Незважаючи на те, що положення затверджене 5 років тому, якість підготовки документа дозволяє без значних змін забезпечити проведення

конкурсів з партиципаторного бюджетування Підгородненською міською радою, за умови наявності політичної волі керівництва громади.

3.3 Розробка цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2021-2025 роки»

У ході розробки цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2021-2025 роки» визначаємо: проблеми, на розв'язання яких направлена Програма, мету Програми, обґрунтовуємо шляхи і засоби розв'язання проблеми, строки виконання Програми. Визначаємо основні етапи реалізації програми, розбиваємо етапи на заходи. Формуємо технічне завдання для підготовки програми.

Технічне завдання

1. Інформаційна кампанія визначити:

- заходи з проведення інформування жителів громади;
- графіки з проведення заходів;
- відповідальних, які будуть реалізовувати інформаційні заходи;

2. Подання проектів визначити:

- графіки подання проектів;
- графіки оприлюднення;
- відповідальних за забезпечення процедурних заходів

3. Перевірка проекту визначити:

- графіки перевірки і коригування проектів;
- графіки проведення оцінки проектів експертною групою;
- графіки жеребкування та оприлюднення на сайті міської ради;
- відповідальних за забезпечення процедурних заходів

4. Голосування за проекти та підрахунок результатів визначити:

- процедуру та строки голосування;
- графіки підведення підсумків;
- графіки оприлюднення результатів;
- відповідальних за забезпечення процедурних заходів;

5.Реалізація проектів та контроль виконання визначити:

- відповідальних за виконання пректів
- графіки подання бюджетних запитів
- графіки подання звітів про виконання проектів
- графіки оприлюднення звітів
- відповідальних за забезпечення процедурних заходів

6.Обсяги і джерела фінансування Програми

- Визначити джерела і обсяги фінансування на реалізацію програми на 2021-2025 р.

7.Контроль за ходом виконання Програми

- Контроль за ходом виконання Програми

8.Очікувані результати

- Визначити перелік очікуваних результатів реалізації програми

9. Звіти про виконання Програми

Визначити

- графіки подання звітів та та їх форму;
- відповідальних за звітування про виконання програми;
- графіки оприлюднення звітів

Розроблена на основі цього технічного завдання цільова програма «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2021-2025 роки» наведена у додатку.

ВИСНОВКИ

У ході виконання дипломної роботи на тему Механізми забезпечення участі громадян у проектах розвитку міста було:

1. проаналізовано

- сутність місцевого самоврядування в Україні,
- законодавство України, зокрема принципи та механізми реалізації громадянином права на місцеве самоврядування,
- принципи та методи підготовки програм Стратегічного планування розвитку територіальних громад
- принципи та механізми створення та впровадження проектів розвитку громад в Україні на прикладах створення стратегічних програм розвитку та запровадження бюджетів участі
- досвід у впровадженні стратегічних програм розвитку за кордоном на прикладах країн Вишеградської четвірки
- історію виникнення партиципаторного бюджетування
- досвід у впровадженні партиципаторного бюджетування як за кодоном так і в Україні.

2. Встановлено що використання інструментів прямої демократії та демократії участі в багатьох країнах успішно використовуються як найбільш доступний механізм участі громадян у вирішенні важливих суспільних питань, покращують взаєморозуміння громадян з місцевою владою, сприяють виявленню та вирішенні наявних проблем. Отже їх вдосконалення та поширення практик використання повинне стати додатковим поштовхом для розвитку місцевого самоврядування в Україні.

3. Виявлено що безпосередня демократія та демократія участі як форми реалізації права на самоврядування громадян для успішної реалізації в Україні потребують розробки адаптованих для українського суспільства методів побудови здорового місцевого середовища серед громадян які відрізняються між собою різними релігійними, моральними переконаннями

та соціальним станом. На основі світового та зокрема європейського досвіду нам потрібно вибудовувати нові інституційні структури, які у перспективі могли б забезпечити реалізацію демократичних цінностей у державі на всіх рівнях влади. Цей шлях дозволить «знизу» створити соціально-політичну систему яка б забезпечила появу у владі політиків з іншими моральними принципами ніж тих, що ми бачимо зараз.

4. Обґрунтовано що розвиток демократичних інститутів і зокрема інститутів прямої демократії це безперервний процес який триває разом з трансформацією системи державної владі та розвитком суспільства і потребує постійного корегування нормативно-правової документації на всіх рівнях влади.
5. Досліджено:
 - ситуацію з практичним використанням протягом 2017-2020 років, механізмів прямої демократії та демократії участі на прикладі Підгородненської територіальної громади.
 - нормативно-правову базу Підгородненської міської ради щодо наявності документів які регулюють сферу прямої демократії та демократії участі на території громади.
6. Сформовано рекомендації щодо впровадження заходів які забезпечать розвиток демократичних механізмів у Підгородненській територіальній громаді.
7. Розроблено програму «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) на території Підгородненської міської ради на 2021-2025 роки»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуменко В. Аналіз проблемного поля державного управління / В. Бакуменко, С. Кравченко // Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні: від теорії до практики : зб. Матеріалів симп. За міжнар. Участю / за заг. Ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, С. В. Загороднюка. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – С.46–49.
2. Михненко А. М. Сучасні інноваційні підходи до управління суспільним розвитком / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Борисевич // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. Конф. / за заг. Ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – С. 342–344.
3. Бекетов Н. В. Когнитивная концепция территориального социальноэкономического поведения в региональном социуме [Электронный ресурс] / Н. В. Бекетов // Credo new : теоретический журн. – 2009. – Вып. 3. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/843/61/>
4. Копилова Н.А. Основні стратегії соціального розвитку / Н. А. Копилова // Теорія та практика державного управління. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”. – 2010. – № 1. – С. 140–147.
5. Семигіна Т. Модель соціального планування на місцевому рівні / Т. Семигіна // Наукові записки НаУКМА. – Т. 59 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 13 2006. – С. 61–67.
6. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів, І. Санжаровський; [за ред. І. Санжаровського]. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.
7. Васильченко Г. Методологія та практика стратегій місцевого економічного розвитку та підприємств в умовах глобалізації / Г. Васильченко // Стратегія економічного розвитку України Спецвипуск. – 2011. – № 28. – С. 30–36.

8. Безуглий О. В. Світовий досвід організації сталого розвитку територіальної громади / О. В. Безуглий // Теорія та практика державного управління : зб. Наук. Пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – Вип. 3 (15). – С. 153–158.

9. Основи сталого розвитку територіальної громади : навч. Посіб. / [авт. Кол. : І. Р. Залуцький, Р. Л. Брусак, Б. М. Шевчук та ін.]; за заг. Ред. І. Р. Залуцького. – К. : НАДУ, 2008. – 64 с.

10. Лисенко Л. В. Партнерська модель управління соціально-економічним розвитком сільських територій: сутність і умови формування / Л. В. Лисенко // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] : електрон. Наук. Фах. Вид. – 2010. – № 8. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1> 66.

11. Ільченко Н. Економічний розвиток громади: контекст та практика (досвід Канади) [Електронний ресурс] / Н. Ільченко, Р. Жиленко // Економічний розвиток громади. – 2006. – № 2. – С. 35–40. Режим доступу : <http://ced.org.ua/ukr/magazines/2/CI2.doc>.

12. Чикаренко І. Кластерний підхід в управлінні економічним розвитком муніципального утворення / І. Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 4 (7). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2010_4/10ciarmu.pdf.

13. Конституція України.

14. Європейська Хартія місцевого самоврядування

15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»

16. Білоус Я. Ю. Стратегічне планування розвитку територіальних громад: підходи та етапи / Я. Ю. Білоус // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - 2017. - № 2. - С. 14-18. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VISUNU_2017_2_4.

17. 5. Souza C. Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions / C. Souza // Environment&Urbanization. – 2001. – Vol. 13, No 1. – P. 159–184.

18. Балуєва О. Бюджет участі / О. Балуєва // Бюджетна бухгалтерія. Серпень, 2017. – № 31.
19. Kamrowska-Zaluska D. Participatory budgeting in Poland – Missing link in urban regeneration process / D. Kamrowska-Zaluska // Procedia Engineering. – 2016. – Vol. 161. – P. 1996–2000.
20. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.prostir.ua/?news=byudzhetuchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz>
21. Європейські стратегії для місцевих громад України та Молдови: досвід країн Вишеградської четвірки: методичний посібник / Р. Шарлея, А. В. Кавунець, О. М. Безпалько, М. Москалу, А. І. Ланова. – К., 2018. – 76 с.
<https://regional.rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Vinnytsia-Methodychnyy-posibnyk-rozrobky-stratehiy-rozvytku-hromad.pdf>
22. Гальчинська О. А. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей. Тренінговий модуль з підготовки тренерів / О. А. Гальчинська, О. Ю. Герасимова, Т. Клаф, Н. М. Комарова – К. : Фенікс, 2010.– 80 с.
23. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.
24. Ортіна Г.В. Стратегія антикризового регулювання реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Економіка та держава. – 2015. – № 8. – С. 13–16.
25. Ортіна Г.В. Вплив інтеграційних відносин на формування стратегії розвитку реального сектору економіки [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // Європейський вектор економічного розвитку. – Серія: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 129–134. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRNNever2014116>
26. Закон України “Про відкритість використання публічних коштів” від 11.02.2015 р. М. Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>

27. Дем'янюк А.В. Прозорість бюджету та участь громадськості у бюджетному процесі / А.В. Дем'янюк // Економіка і суспільство. – 2016 р. – № 6.

28. Kamrowska-Zaluska D. Participatory budgeting in Poland – Missing link in urban regeneration process / D. Kamrowska-Zaluska // Procedia Engineering. – 2016. – Vol. 161. – P. 1996–2000.

29. Берданова О.В. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. Посіб. / О.В. Берданова, В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, В.С. Колтун, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. – К., 2017. – 129 с.

30. Методика формування системи учасницького бюджетування та бюджету участі на рівні міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад. Всеукраїнська громадська організація “Асоціація сприяння самоорганізації населення” в рамках проекту “Місцевий бюджет – з людьми і для людей”. Одеса, 2016 р. – 31 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/ Metodika-Vyudzhetu-uchasti-1.pdf](http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/ Metodika-Vyudzhetu-uchasti-1.pdf)

31. Кириленко О., Чайковська І. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. Кириленко, І. Чайковська // Вісник ТНЕУ. – 2015. – № 2. – С. 86–100.

32. Абрам'юк Ігор. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях [Електронний ресурс] / І. Абрам'юк. – Режим доступу: http://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf

33. Батанов О. В. Партисипативна демократія в системі місцевого самоврядування: проблеми законодавчого регулювання / О. В. Батанов, В. В. Кравченко, Х. В. Приходько // Аспекти публічного управління. - 2014. - № 9-10. - С. 12-28. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2014_9-10_4

34. Васильєва Н. В. Роль партисипативної демократії в побудові громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Васильєва,

О. П. Бойко // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України, 2015. - № 2. – С. 98-105. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2015/06/15.pdf>

35. Демократія участі в територіальних громадах Херсонської області: аналітична записка, підготовлена колективом експертів під керівництвом Олександра Мошнягула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naberejna.com.ua/s/analitika/demokratiya-uchasti-v-teritorialnikh-gromadakhkhersonskoji-oblasti.html>

36. Древаль Ю. Д. Демократія участі та політичне представництво / Ю. Д. Древаль // Актуальні проблеми державного управління. - 2012. - № 2. - С. 203-209. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_2_30

37. Кузнецов А. О. Партиципативна демократія: історичні нариси [Електронний ресурс] / Кузнецов А. О., Ігнатенко Л. Ю. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/tpdu/2010-4/doc/1/14.pdf>

38. Посібник з питань партиципативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні / під ред. Толкованова В.В. – Київ, Крамар, 2011. – 199 с.

39. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

40. Стандарти та форми партиципативної демократії на місцевому рівні: програма тематичного короткострокового семінару з підвищення кваліфікації державних службовцівта посадових осіб місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування 2016 № 1 Місцеве самоврядування О.М. Руденко та ін. – К.: Нацдержслужба, 2011. – 24 с. – Режим доступу: [file:///C:/Users/LIP/Desktop/Navchalna_prohrama_partysypatyvna_demokratiya%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/LIP/Desktop/Navchalna_prohrama_partysypatyvna_demokratiya%20(2).pdf)

41. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: затверджена Указом Президента України від 24 березня

2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

42. Чабан О. О. Демократія участі та сучасні технології реалізації громадського інтересу на місцевому рівні / О.О.Чабан // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології» – № 1073. – 2013. – С. 131-136.

43. Офіційний веб-сайт Асоціації міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/page/proekt-%C2%ABpartisipativna-demokratiya-taob%D2%91runtovane-formuvannya-politiki-v-sektori-mistseвого-sa>

44. Аналіз Проекту Закону України «Про органи самоорганізації населення» (реєстр. № 3704-1) від 11.12.2013 р. [Електронний ресурс] // Інститут громадянського суспільства. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=3208#more-3208>

45. Баймуратов М. О. Муніципальна реформа в Україні з позиції теорії сучасного муніципалізму: у пошуках доктринального оптимуму / М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Х. В. Приходько // Вісник Конституційної Асамблеї. – 2013. – № 2–4. – С. 178–191.

46. Баймуратов М. О. Муніципальні права особистості: становлення та сутність / М. О. Баймуратов, Ю. Ю. Сосновських // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 4. – С. 3–10.

47. Батанов О. В. Актуальні проблеми розвитку місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні в умовах конституційно-правової модернізації / О. В. Батанов, Н. В. Воротіна, Н. П. Гаєва, Н. К. Ісаєва, М. О. Пухтинський // Правова держава. – Випуск 25. / До 65-річчя Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 1949–2014. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2014. – С. 98–120.

48. Батанов О. В. Муніципальна реформа в Україні з позиції доктрини сучасного муніципалізму / О. В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 89–93.

49. Батанов О. В. Проблема прав людини у світлі запровадження реального місцевого самоврядування / О. В. Батанов // Правова держава : зб. наук. праць. – Вип. 17. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 126–136.

50. Батанов О. В. Проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні з позиції теорії сучасного муніципалізму / О. В. Батанов [Електронний ресурс] // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–1. – С. 87–91. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/2/Batanov%20O.V..pdf

51. Верховна Рада може прийняти нову редакцію Закону «Про органи самоорганізації населення (інфографіка) [Електронний ресурс] // Самоорганізація в громаді. – Режим доступу : samoorg.com.ua/

52. Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 року (в редакції від 06.12.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>

53. Концепція внесення змін до Конституції України [Електронний ресурс] // Дискусійний форум Конституційної Асамблеї. Режим доступу: <http://cau.in.ua>

54. Муніципальне статутне право. Хрестоматія: Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів: у 2-х ч. – Ч. 1 / Упорядники Х. В. Приходько, В. М. Носова ; Автори вступної статті М. О. Баймуратов та О. В. Батанов / Відповідальний редактор Х. В. Приходько. – К. : Академія муніципального управління, 2008. – Серія : Інноваційні освіт. технології в муніципальному праві. — 224 с.

55. Орловський О. Регулювання форм локальної демократії статутами територіальних громад / О. Орловський // Юридический вестник. – 2009. – № 2. – С. 24–30.

56. Орловський О. С. Проблеми локальної нормативно-правової регламентації місцевих ініціатив (на прикладі м. Одеси) / О. С. Орловський [Електронний ресурс] // Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І.

Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2009_46/46/22.pdf

57. Парламентський Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування звернувся до АМУ щодо висловлення пропозицій до ряду законопроектів [Електронний ресурс] // Асоціація міст України. – Режим доступу : <http://auc.org.ua/news/parlamentskiikomitet-z-pitan-derzhavnogo-budivnitstva-ta-mistsevogo-samovryaduvannya-1>

58. Постанова Верховної Ради України «Про порядок денний четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання» від 06.02.2014 № 739-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-18/page2>

59. Реанімаційний пакет реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://platformareform.org/>

60. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 № 333-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>

61. Танаджи Г. Муніципальні права людини: теоретичні та аксіологічні підходи до поняття та визначення / Г. Танаджи // Порівняльно-правові дослідження. – 2008. – № 2. – С. 131–136.

62. Указ Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 року № 328/2012 [Електронний ресурс] // Офіційне представництво Президента України. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14752.html>

63. Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

64. Europeans' Engagement in Participatory Democracy. Report [Flash Eurobarometer 373 – TNS Political & Social] / Conducted by TNS Political & Social

at the request of the European Commission, Directorate-General for Communication.
– 2013. – 63 p.

65. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513. 23. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_946.

66. Стратегія розвитку Підгородненської територіальної громади 2020-2027 роки. [Електронний ресурс]/офіційний сайт Підгородненської міської ради – Режим доступу : <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/ua/rishennya-gromadi/strategiya-rozvitku-pidgorodnenskoyi-teritorialnoyi-gromadi-2020-2027-roki?v=6010033c1730b>

ДОДАТКИ